

11 NOVEMBER 1970

55e JAARGANG

No. 2772

Rechtvaardig of doeltreffend?

Ook op de regering heeft de filosofie van de „bestaande symmetrie” tussen loon- en prijsbeleid uit het SER-advies van 16 oktober jl. kennelijk weinig indruk kunnen maken. Evenmin heeft zij zich de rol van geduldig „afwachter” van de resultaten van het SER-conclaf van 12 november a.s. laten opdringen. De regering heeft het initiatief met betrekking tot het loon- en prijsbeleid voor 1971 in eigen hand genomen. Daarmee wordt de loonpolitieke strijd verlegd naar de arena waar hij ook thuishoort in eerste instantie: *het Parlement*. Dáár dient het pad te worden afgepaald waarlangs onze economie zich volgend jaar kan bewegen; de SER mag het verder plaveien. Hetgeen een keer ten goede mag worden genoemd.

De bittere ervaringen van de afgelopen twee jaar hebben de regering (en haar niet alleen!) kennelijk geleerd dat men niet al te veel mag vertrouwen op het resultaat van de botsing tussen werkgevers- en werknemersbelangen, en dat daaruit niet per definitie een zwaar bevochten sociaal-politiek evenwicht tussen die twee ontstaat, waarbij de regering lachende derde kan zijn. Integendeel, de compensatiemechaniek die vroeger wellicht in de sociale strijd was ingebouwd heeft plaatsgemaakt voor een afwentelingsmechanisme. Het zich terugtrekken op de eigen stellingen, de strijdfilosofie die vooral de vakbeweging de laatste jaren is toegedaan (en met redelijk succes!), heeft mede tot gevolg dat uitkomsten van die strijd voor het overgrote deel alleen in voordelen *op korte termijn* voor de eigen groep worden geïnterpreteerd en dat men in „sociale contracten” automatiseren gaat inbouwen waardoor afwijkingen ten opzichte van die beoogde voordelen meteen weer worden afgewenteld (in SER-jargon: geïndexeerd). Partijen in het georganiseerd overleg houden daardoor wellicht nog wel elkaar redelijk in evenwicht (al zetten werkgevers daar dezer dagen een dik vraagteken bij), maar juist niet meer onze economie¹. De uitkomst van het SER-akkoord van 16 oktober is jl. daar om deze ontwikkeling te illustreren.

Wie nu de vorige week afgekondigde algemene prijs-

maatregel wenst te zien als „het drijven van een wig tussen werkgevers en werknemers” verwacht doel en middel. Als „harmonie” tussen werkgevers en werknemers opnieuw leidt tot een kolossale afwentelings-, pardon indexatie-spiraal, wel leve dan degene die haar dreigt te verstoren! Door de algemene prijsmaatregel rekent de regering er kennelijk op dat de werkgevers zich scherper zullen opstellen jegens de werknemers in de komende (SER-)onderhandelingen. Er worden immers duidelijk grenzen gesteld aan de mogelijkheid tot doorberekening in de prijzen van loonsverhogingen. De verbetering van Nederlands internationale concurrentiepositie moge dan voor het Nederlandse bedrijfsleven gunstig zijn, zij neemt evenwel een belangrijke ingebouwde weerstand bij de ondernemers weg jegens prijsopdrijvende tendensen. Wat ligt er dan meer voor de hand dan die andere weerstand te versterken, namelijk die jegens toekomstige loonsverhogingen, die niet doorberekend zullen mogen worden, althans waarvan nu niet is gezegd dat zij wél doorberekend mogen worden (een door de regering — heel slim — bij de werkgevers gecreëerde onzekerheid, waar door de laatste gedwongen zijn met de werknemers te gaan onderhandelen vanuit een positie met een minimale „concessiemarge”).

Velen verwijten de regering wél de werknemers terwille te zijn geweest (door art. 8 van de Loonwet in de ijskast te zetten), maar niet de werkgevers. Ook hier weer verraaiing van doel en middel. De regering zal zich (eindelijk) hebben gerealiseerd dat buitenwerkingstelling van het beruchte artikel 8 in feite een geringe prijs (prestigeverlies, met name voor de heer Roolvink; maar hij verdwijnt toch over enkele maanden) vormde voor een belangrijk goed: het daardoor de vakbeweging mogelijk te maken de weg terug te gaan naar de onderhandelingstafel. Hetgeen op zichzelf overigens ook nog niet meer dan een middel is, met als doel echter: een evenwichtiger binnenlandse economische ontwikkeling in 1971. Middel daartoe zou echter bepaald niet het angstvallig bewaren door de overheid van de door velen gewenste „symmetrie” in de behandeling

¹ Met enige fantasie en overdrijving zou je dit als een variant op het zgn. „cobweb”-theorema kunnen beschouwen. De onderhandelingen van werkgevers en werknemers vormden vroeger een interactie, waardoor een beweging naar een zeker economisch evenwicht toe ontstond; de laatste jaren is veeleer sprake van een beweging die zich steeds verder van een evenwicht verwijderd.

Inhoud

Rechtvaardig of doeltreffend? ...	1093
Korthheidshalve	1094
Drs. J. P. Pronk:	
DD II	1095
W. B. Koelman:	
Een nieuwe pensioenstrategie (I)	1096
Drs. A. J. M. van de Laar:	
Nigeria, waarheen? (I)	1101
Ingezonden	1105
Prognostieën	1106
Boekennieuws	1107

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

Adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

van werkgevers en werknemers zijn geweest. De eerste reden daarvoor wordt gevormd door het reeds genoemde afwentelingsmechanisme, dat nu door de regering met haar prijsmaatregel is geblokkeerd. In de tweede plaats kunnen de werkgevers zich niet permitteren wat de werknemers destijds wél konden: namelijk het centraal overleg de rug toekeren. Daarvoor staan ze als biedende partij te zwak.

Dit alles overziende kan gesteld worden dat de regering het beste heeft gedaan wat er onder de huidige omstandigheden te doen viel. Zij had zich kunnen beperken tot de kortzichtige daad van „verdelende rechtvaardigheid”, die yelen van haar verlangden. Zij heeft echter gekozen voor het vastpinnen van één onderhandelingspartij bij het komende overleg. Dat zij daarvoor die partij gekozen heeft die, alle verbale protesten ten spijt, het makkelijkst vast te pinnen is, mag dan misschien niet *rechtvaardig* heten, uit sociaal-economisch gezichtspunt gezien is het wel de meest *doeltreffende* maatregel.

Als de lezer deze regels onder ogen krijgt weet hij hoe Tweede Kamer en SER inmiddels op de aangekondigde maatregelen van 3 november hebben gereageerd. **dr**

Korthheidshalve

„Er is op grond van de beschikbare cijfers reden om aan te nemen dat de moeilijkheden waarmede de Nederlandse economie sinds enige maanden (met veel meer nadruk dan voorheen) geconfronteerd wordt, in feite meer van structurele dan van conjuncturele aard zijn. In de Miljoenennota 1971 worden deze structurele elementen ook onderkend, maar de nadruk in het voorgestelde bijsturingsbeleid op de conjuncturele aspecten doet vermoeden dat de dieper liggende oorzaken van de onevenwichtigheden niet in voldoende mate worden aangetast door de geplande maatregelen.” Aldus Drs. V. Halberstadt in een beschouwing over enige meer algemene aspecten van de Miljoenennota 1971 in *Bank- en Effectenbedrijf* van oktober jl. (blz. 343-346). Volgens Halberstadt worden de dieperliggende oorzaken van de onevenwichtigheden van onze economie gecamoufleerd door 1. de inflatoire ontwikkeling in het buitenland en 2. de door de centrale overheid „gemanipuleerde” omvang van de gemeentelijke investeringen. Wat de eerste betreft wijst de auteur op onze relatief goede internationale concurrentiepositie in combinatie niettemin met voortdurend ontoereikende saldi op de lopende rekening van de betalingsbalans. Halberstadts conclusie op dit punt: klaarblijkelijk structurele tendensen tot overbesteding in onze volkshuishouding. Aan de hand van de cijfers over de binnenlandse bestedingen sedert 1962 laat hij zien dat met name de overheid een toenemend beslag op het nationale inkomen legt. Hij komt in dit verband op het reeds genoemde tweede „camouflagemiddel”. Hij wijst erop dat het groeitempo van de overheidsuitgaven, in combinatie met het gestegen financieringsberoep van de centrale overheid op de kapitaalmarkt, de investeringen van met name de lagere overheden heeft beknot. Het financieringstekort van het rijk is volgens Halberstadt „weliswaar (vooral dankzij de door de inflatie vergrote belastingontvangsten) verminderd, maar in feite structureel aan de hoge kant”. Voorts wijst hij nog op de investeringsactiviteit van het bedrijfsleven die al meerdere jaren een relatieve stijging vertoont. Daarmee heeft hij wat hij noemt de „twee hoofdknelpunten in de structuur van de nationale bestedingen” bij elkaar: het financieringstekort van de centrale overheid en de sterke relatieve stijging van de bedrijfsinvesteringen. Halberstadt vergelijkt ook de door het CPB berekende gevolgen voor 1971 van de door de regering in het vooruitzicht gestelde „bijsturingsmaatregelen” met een situatie zonder bijsturing. Hij constateert dat de voorgestelde maatregelen geen grote verschuivingen teweegbrengen, reden te meer waarom hij zich afvraagt of maatregelen niet eerder op de *structurele* component van de overbesteding moeten worden gericht. Hij doet daartoe tot slot enige suggesties. Halberstadts artikel is een waardevolle bijdrage tot een meer fundamentele bezinning op de onevenwichtigheden van onze economie. **(dr)**

DD II

Op 17 oktober jl. heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties het besluit genomen de komende decade uit te roepen tot Tweede Ontwikkelingsdecennium. Tevens werd de tekst aanvaard voor een internationale ontwikkelingsstrategie voor dat decennium. Deze is gedurende vier jaar op gedegen wijze voorbereid door een speciale Commissie voor Ontwikkelingsplanning (commissie-Tinbergen), bijgestaan door het United Nations Center for Projections, Programming and Policies. Tegelijkertijd vonden deelstudies plaats om de te ontwerpen globale strategie voor enkele sectoren nader uit te werken: het FAO Provisional Indicative World Plan for Agricultural Development, het ILO World Employment Programme, het UNCTAD-overleg over de internationale handelspolitiek en een studie over de capaciteit van het UN Development System (Jackson-rapport). Daarnaast werden regionale studies verricht, zoals de ECAFE „gap“-studies voor Aziatische landen, en het Prebisch-rapport over Latijns America. Tenslotte kunnen genoemd worden het Pearson-rapport van de Wereldbankgroep en het Peterson-rapport over de heroriëntering van de Amerikaanse politiek ten opzichte van de Derde Wereld.

Zelden is een te voeren internationaal sociaal-economisch beleid zo grondig geprogrammeerd als deze strategie. De gevolgde *procedure* toont aan dat er ernst mee is gemaakt. Valt dat ook af te leiden uit de *inhoud* van het nu aanvaarde plan? Die vraag kan alleen met ja beantwoord worden als voldaan is aan een drietal voorwaarden die te maken hebben met de lessen die uit het afgelopen decennium kunnen worden getrokken: de strategie dient ambitieuzer te zijn dan de voorgaande, zij dient inmiddels gegroeide c.q. gewijzigde inzichten te weerspiegelen, en mag geen vrijblijvend karakter dragen.

De eerste voorwaarde spreekt niet vanzelf. Wanneer men constateert dat het eerste ontwikkelingsdecennium is mislukt, zijn in beginsel twee aan elkaar tegengestelde beleidsconclusies mogelijk, die elk even logisch zijn: ofwel tracht de opgelopen achterstand in te halen via ambitieuzere doelstellingen dan voorheen, of-

wel mik alleen op het haalbare, waarbij de grenzen van wat haalbaar is niet uit de wezenlijk mogelijke, maar uit de in het verleden verrichte, inspanningen worden afgeleid. De keuze voor de ambitieuze doelstellingen vloeit voort uit de urgentie van het vraagstuk en is ook mogelijk: het eerste ontwikkelingsdecennium is immers niet volledig mislukt: al zijn de middelen niet voldoende gehanteerd (de rijke landen besteedden over het afgelopen decennium gemiddeld $\frac{1}{2}\%$ van hun nationale inkomen aan ontwikkelingshulp, in plaats van de ook toen reeds overeengekomen 1%), de groei-doelstelling is nagenoeg verwezenlijkt (4,8% i.p.v. 5%), hetgeen te verklaren valt uit twee „meevallers“: de hogere agrarische produktie dan was verwacht, en de sterke stijging van het inkomen van de rijke landen, waardoor de hulp aan en de import uit de ontwikkelingslanden toch steeg in absolute zin.

Voor het komende ontwikkelingsdecennium is dan ook gekozen voor een groei-doelstelling van tenminste 6%. Het per capita inkomen in de ontwikkelingslanden zal met gemiddeld $3\frac{1}{2}\%$, de agrarische produktie met 4% en de industriële produktie met 8% moeten stijgen. De spaarquote van de ontwikkelingslanden zal jaarlijks met $\frac{1}{2}\%$ moeten toenemen, en de kapitaalstroom vanuit de rijke landen zal met ingang van 1972 1% van het BNP tegen marktprijzen moeten bedragen, waarvan 0,7% overheidshulp uiterlijk in 1975. De handelspolitieke maatregelen moeten het mogelijk maken dat de importcapaciteit van de ontwikkelingslanden stijgt met rond 7% per jaar en zullen daarom uiterlijk einde 1972 in werking moeten treden. Deze doelstellingen liggen inderdaad iets boven die van de afgelopen tien jaar, maar kunnen tegen de achtergrond van de diverse alternatieven die tijdens de planvoorbereiding aan de orde zijn geweest niet anders dan als minima gekenschetst worden.

Reflecteert de strategie nieuwe inzichten in de ontwikkelingsproblematiek? Tot op zekere hoogte wel, hetgeen blijkt uit de grotere nadruk op structurele veranderingen, de ruimere plaats die aan de handelspolitiek wordt toegekend (inclusief de ideeën inzake de preferentiële tarieven en de band tussen de ontwikkelingsfinanciering en de speciale trekkingsrechten), de nadruk op de kwaliteit

van de hulp (geen economische en politieke voorwaarden, zachte financiële voorwaarden), en de acceptatie van de idee van de optimale internationale arbeidsverdeling. Daar staat echter tegenover dat t.a.v. de buitenlandse particuliere investeringen een conservatief standpunt wordt ingenomen (ze moeten hoe dan ook toemenen) en dat ideeën over de allocatie van de hulp ontbreken.

De strategie stelt echter bijzonder teleur omdat zij zo economistisch is. De sociale aspecten van de ontwikkeling worden slechts en marge behandeld. Het Tinbergen-rapport was mede gebaseerd op een bewuste poging tot integratie van de sociale en de economische ontwikkelingsplanning. Die poging was slechts ten dele geslaagd, maar de thans aanvaarde strategie is in dit opzicht zelfs een stap terug vergeleken met de voorstellen die ten grondslag lagen aan het thans voorbije decennium.

In het geheel geen recht wordt gedaan aan de toenemende overtuiging dat de politieke ontwikkeling onlosmakelijk met de sociaal-economische ontwikkeling is verbonden. De dekoloniseringsresolutie van 1960, voor de Derde Wereld net zo belangrijk als de resolutie over het eerste ontwikkelingsdecennium, is zozeer een slag in de lucht gebleken dat de ontwikkelingslanden thans zelf (getuige Lusaka) het begrip ontwikkeling meer in termen van „self-reliance” en bevrijding definiëren dan in termen van economische groei.

De thans aanvaarde strategie is niet ambitieus genoeg, zij is partieel, en bovendien vrijblijvend. De meeste economische aspecten van het ontwikkelingsvraagstuk worden er inderdaad in vermeld, doch onverplichtend: „efforts will be made to reach agreement” opdat „particular attention will be paid” en „where necessary”, „special consideration will be given” aan de uitvoering van „appropriate policies”, „if possible”. Juist het vrijblijvende karakter van het afgelopen decennium was de oorzaak van haar falen en daarom is de aanvaarding van deze strategie niet meer dan een pas op de plaats.

Een nieuwe pensioenstrategie (I)

Een betaalbaar, rechtvaardig en welvaartsvast pensioensysteem is voor iedereen mogelijk

W. B. KOELMAN*

Pensioenvoorzieningen in Nederland zijn de laatste jaren in toenemende mate aan kritiek onderhevig. Er is frustratie opgetreden omdat de inspanningen op dit gebied, zowel door het bedrijfsleven als door de overheid, niet geleid hebben tot datgene wat men van een afdoende regeling had mogen verwachten. Hierbij verschaft de overweging dat men in vele andere landen minder heeft bereikt geen troost. De voornaamste bezwaren kunnen puntsgewijs als volgt worden samengevat:

1. De hoogte van de pensioenrechten voldoet in de meeste gevallen niet aan de normen, die men tegenwoordig algemeen accepteert. Met andere woorden, de uitkeringen zijn te laag, in het bijzonder voor degenen die al gepensioneerd zijn. Het is voor de betrokkenen een schrale troost dat steeds gewezen wordt op inflatie als de hoofdschuldige.

2. Het pensioengebied is versnipperd en ondoorzichtig. Vooreerst is de regeling voor ambtenaren anders dan voor werknemers in het bedrijfsleven, maar ook binnen de laatste groep komen vrijwel alle denkbare variaties voor. Zelfstandigen komen in het algemeen niet eens aan een voorziening boven de AOW toe. De versnippering op pensioengebied vindt zijn weerslag in het grote aantal instituten dat hierbij betrokken is. Naast het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds en de Sociale Verzekeringsbank vinden wij in de particuliere sector als uitvoeringsorganen bedrijfspensioenfonds, ondernemingspensioenfonds en levensverzekering-maatschappijen. De regels en voorschriften inzake pensioenen zijn over een groot aantal wetten verdeeld. Bij inventarisatie zou blijken dat deze regels en voorschriften onderling weinig samenhang vertonen en slecht op elkaar zijn afgestemd.

3. Naar veler gevoelen worden pensioenregelingen niet optimaal gefinancierd. Afgemeten aan de offers, die men in de vorm van premies en bijdragen moet brengen, is de opbrengst qua koopkracht te laag. Men heeft het gevoel dat pensioenvoorzieningen vaak te duur zijn. Ook dit komt grotendeels weer door de ontwaarding, die zo'n overheersende rol speelt gedurende de verzekeringsperiode.

De laatste tijd is de pensioenproblematiek in een soort stroomversnelling geraakt. Een groot aantal publikaties heeft de algemene belangstelling hierop gericht. In het bijzonder valt hierbij te denken aan de rapporten van de diverse werkgevers- en werknemersgroeperingen. Voorts onderzoekt een commissie uit de Stichting van de Arbeid de mogelijkheden om te komen tot een wettelijke regeling van pensioenplicht in het bedrijfsleven.

Perspectief

De tijd is rijp voor een grondige herziening van alles wat met pensioenen te maken heeft. Te hopen valt dat, als resultaat van de huidige ontwikkeling, een samenhangend systeem gevonden wordt, dat voor alle groeperingen een post-activiteitsinkomen waarborgt in overeenstemming met de mogelijkheden die er echt wel zijn. Hierbij dient onderstreept te worden dat financieel-economisch een all-round-regeling mogelijk is. De totale bedragen welke jaarlijks voor pensioenen worden bestemd zijn nu al zo hoog dat een afdoende regeling onze nationale economie niet zal schaden, terwijl het premieniveau geen al te grote sprong behoeft te maken. In de komende tien jaar zou dit niveau regelmatig kunnen stijgen totdat een maximum bereikt is. Deze stijging van de lasten is mogelijk omdat, naar verwachting, de produktiviteit in Nederland gedurende de komende jaren zo sterk zal stijgen dat een gedeelte hiervan voor pensioenen kan worden aangewend.

Bij een nieuwe aanpak van de pensioenproblematiek wordt men niet gehinderd door invloeden van buitenaf. Nederland kan dit probleem zelf oplossen. Met veel andere problemen gelukt dit niet. Zo is het bijv. onmogelijk de inflatie in Nederland teniet te doen zonder rekening te houden met effecten uit het buitenland. Reorganisatie van de pensioenregeling werkt echter neutraal ten opzichte van betalingsbalans, EEG-verdragen, waardering van de valuta, enz.

Vanzelfsprekend kan een nieuwe regeling niet alle wensen van de diverse groeperingen vervullen. In politiek opzicht zal de nieuwe regeling noodgedwongen kenmerken van een compromis moeten hebben. Het is echter beslist niet nodig, dat in sociaal-financieel opzicht de regeling een compromis zou moeten zijn. Integendeel, om in de toekomst geen nieuwe problemen op dit gebied te krijgen is slechts een optimaal pensioensysteem geschikt.

In dit artikel wordt een pensioensysteem ontwikkeld dat rekening houdt met bovenstaande uitgangspunten.

Criteria

Op grond van een analyse van de huidige pensioensituatie kunnen de concrete eisen, welke aan een afdoende regeling moeten worden gesteld als volgt worden geformuleerd:

* De heer Koelman is actuaire A. G. en firmant van Jonker's Adviesbureau voor pensioenfonds en spaarregelingen.

1. *Eenheid van systeem.* Aan de versnippering zal zoveel mogelijk een einde moeten komen. Dit hoeft niet te betekenen dat er één centraal uitvoeringsorgaan is, maar wel dat de regeling een eenheid vormt. De meest radicale vorm hierbij zou zijn dat de bestaande regelingen zoals de AOW/AWW, de ambtenarenregeling en de ondernemings- en bedrijfspensioenfondsen een plaats krijgen in de nieuwe structuur en hierin volledig opgaan.

2. *Integrale invoering.* Het is niet meer te verdedigen dat de regeling pas lange tijd na invoering het vereiste niveau bereikt. Het streven is om terstond op het moment van invoering alle reeds gepensioneerden in beginsel het volledige pensioen te verlenen.

3. *Welvaartvastheid.* Voor de materiële welzijnservaring van postactieven is het noodzakelijk dat de pensioenen afgestemd zijn op het algemene welvaartsniveau. Dit betekent meer dan alleen eliminatie van het inflatie-effect.

4. *Rechtvaardigheid.* Een pensioensysteem kan het rechtvaardigheidsgevoel slechts bevredigen, indien er een relatie bestaat tussen de offers die men heeft gebracht en de voordelen die men geniet. Met eventuele inkomensoverdrachten zal dan ook voorzichtig moeten worden omgesprongen. Een pensioenregeling mag in principe niet een instrument zijn om deze overdrachten te bevorderen. Een eventuele matige inkomensoverdracht van hogere naar lagere sociale groepen is toegestaan.

5. *A-politiek.* Een uniforme pensioenregeling mag niet uitgroeien tot een machtsmiddel in de handen van hen die politieke of financiële controle over de regeling uitoefenen. Het is niet wenselijk dat er een groot fonds gevormd wordt waar enorme kapitalen worden geconcentreerd.

6. *Geen nadeel voor de besparingen.* Binnen het kader van en in overeenstemming met de overige criteria, zal de constructie bevorderend dienen te zijn voor een gunstig spaarklimaat.

7. *Acceptabel kostenniveau.* Realisatie is alleen mogelijk wanneer onder verschillende economische omstandigheden de benodigde gelden door werkgevers, werknemers en eventueel zelfstandigen kunnen worden opgebracht.

Model

Onze analyse heeft zich toegespitst op een modelregeling. Hierbij hebben wij ons, terwille van de eenvoud, beperkt tot de mannelijke bevolking. Voor vrouwen kan een overeenkomstige regeling worden doorgevoerd. Uitgangspunt is dat vanaf de invoeringsdatum de regeling voor de gehele Nederlandse bevolking zal gelden, niet alleen voor werknemers maar ook voor zelfstandigen.

Voorlopig zien wij af van het effect van bestaande regelingen. Bij dit model gaan wij er als het ware vanuit dat er geen AOW/AWW-, ambtenaren-, of ondernemingsregelingen zijn.

Verkregen wordt een ouderdomspensioen, ingaande op 65-jarige leeftijd. Voor de opbouw van dit pensioen wordt alleen gerekend met de jaren vanaf de 25-jarige leeftijd. Het principe is, dat in elk van deze 40 jaar een stukje ouderdomspensioen wordt ingekocht ter grootte van $1\frac{3}{4}\%$ van het inkomen over dat betreffende jaar. Het totaal komt uit op 70% van het gemiddelde inkomen over de betreffende jaren. Deze norm zou algemeen als afdoende worden beschouwd, wanneer er althans geen inflatieverschijnselen zouden zijn. Het gaat er dus om dat de stukjes pensioen die worden ingekocht in koopkracht gemeten hun waarde behouden. Aangezien de subjectieve materiële welzijnservaring slechts afgemeten kan worden aan het welzijnsniveau van onze medeburgers, past in dit systeem koppeling van de ingekochte pensioenen aan de loonindex of beter nog aan het gemiddelde bruto nationale inkomen per inwoner van Nederland.

Aan het ouderdomspensioen is een normaal levenslang weduwnpensioen gekoppeld ter grootte van 70% van het bereikbare ouderdomspensioen. Ingecalculeerd zijn wezenpensioenen in overeenstemming met het gangbare gebruik. Opname van verdere details, zoals premievrijstelling bij invaliditeit, is in het huidige stadium niet nodig.

Financiering

Bij de financiering moet onderscheid worden gemaakt tussen het systeem zoals participanten dit zullen ervaren en de achterliggende macro-financieringsaspecten. Voor de deelnemers vindt de bijdragevaststelling plaats volgens het normale inkoopstelsel, rekening houdend met sterftetafels en rekenrente. Micro-economisch is het dan ook gewoon een vorm van het traditionele kapitaaldekkingstelsel. Bij de vaststelling van de vóór, respectievelijk dóór een ieder te betalen premiebijdrage wordt als rentevoet $1\frac{1}{2}\%$ per jaar gekozen. Macro-economisch functioneert het systeem volgens de regels van het omslagstelsel. Een en ander vereist de volgende toelichting.

a. Wanneer voor elke deelnemer tussen de leeftijd 25 tot 65 jaar een ouderdomspensioen wordt ingekocht ter grootte van $1\frac{3}{4}\%$ van het inkomen, dan komt er in het betreffende jaar als gezamenlijke bijdrage een hoeveelheid geld beschikbaar. Wanneer nu aan elk van de gepensioneerden (degenen die 65 jaar of ouder zijn) een pensioen gegeven wordt ter grootte van 70% van het gemiddelde inkomen van de actieven, dan is de totale uitkeringssom gelijk aan de beschikbare bijdrage, indien als rekenrentevoet voor de vaststelling van deze bijdrage $1\frac{1}{2}\%$ per jaar wordt genomen¹. De aandacht wordt erop gevestigd dat deze gelijkheid tussen binnenkomende gelden en uitkeringen onafhankelijk is

¹ Bij onze berekeningen zijn wij uitgegaan van een gelijke gemiddelde, inkomensverdeling over alle leeftijden. Het CBS kan gegevens opleveren omtrent de spreiding van het inkomen. Wanneer deze gegevens beschikbaar zijn, zal een exacte berekening kunnen plaatsvinden. Te verwachten valt echter dat ook dan de equatie bereikt wordt op een rekenrentevoet van ca. 1,5%.

van de mate waarin loonstijgingen respectievelijk inflatie optreden. Dit betekent dat de fluctuatie in het premiepercentage onafhankelijk is van de inflatie en slechts samenhangt met de verhouding tussen het aantal actieven en inactieven en met de inkomensspreiding². Hoewel wij in ons model gewerkt hebben met een voor allen gelijk pensioensysteem, is het mogelijk om variaties aan te brengen. Ook dan blijven de verkregen berekeningsresultaten volledig van kracht, voor zover de middelen gelijk blijven.

b. De rentevergoeding van 1½% komt naar onze mening ongeveer overeen met de werkelijke intrest, zoals die zou gelden indien het uittelen van geld geen risico's met zich zou meebrengen. Deze gedachte is gebaseerd op de veronderstelling dat de geldende kapitaalrente, zeker in het huidige inflatietijdperk, voor het grootste gedeelte een compensatie vormt voor het lopen van risico's en de kans van geldontwaarding. De intrest, voor zover hoger dan de genoemde 1½%, vormt dan ook een risicopremie ter dekking van kapitaalverlies en geldbederf. Wij zijn er ons van bewust dat dit niet in overeenstemming is met de ook nu nog gangbare opvattingen omtrent het karakter van de intrest, gebaseerd op de theorie van de liquiditeitsvoorkeur van Keynes³. Overigens is het opmerkelijk dat bij Keynes indicaties zijn te vinden die onze opvatting dat de intrest een vergoeding voor het lopen van risico's is, steunen⁴. Niet aan te geven is dat de reële intrest juist 1½% zou zijn. Het is een grootheid die niet volledig gedefinieerd is. Wel is de bovengrens 2½% omdat de historische rentevoet in feite wel eens zo laag geweest is.

De conclusie is, dat de intrinsieke rentevergoeding van 1½% uitstekend geschikt is om te dienen voor realisering van de geplande pensioenregeling.

Er moet nog een opmerking gemaakt worden over het weduwenpensioen. Voor het weduwenpensioen en ook voor het wezenpensioen kan het systeem op overeenkomstige wijze functioneren. Berekend moet nog worden wat het effect van het weduwen- en wezenpensioen is op de equivalentie van de in enig jaar binnenkomende en uitgaande geldstroom.

Welvaartsvastheid

De tegenhanger van het rekenen met een lage rentevoet is dat de pensioenen, zoals hierboven is aangegeven, gekoppeld worden aan het materiële welzijnsniveau. In de praktijk kan dit zowel bij een centrale uitvoering als bij een pluriforme uitvoeringswijze bereikt worden door te rekenen met koopkrachteenheden, die door de overheid worden gegarandeerd. Bij de pluriforme uitvoering wordt het welvaartsvastheidseffect bereikt door uitgifte van promessen, zoals genoemd in onze publikatie van 9 juli 1969 in *ESB*. Bij de uitgifte van de stukken wordt gerekend met een intrinsieke rentefactor van 1½% per jaar, in overeenstemming met de rekenrentevoet.

Nu is over deze promessen in het verleden enig misverstand gerezen. Toch is het systeem eenvoudig. Ter dekking van toekomstige pensioenuitkeringen koopt het verzekeringsinstituut van de overheid deze promessen in overeenstemming met de gelden die in de toekomst voor pensioenuitkeringen nodig zullen zijn. Deze promessen fungeren als de belegging van de premiereserve.

Men moet dan ook beschikken over stukken die in elk van de toekomstige jaren vervallen. Telkenjare wordt een nieuwe selectie bijgekocht in overeenstemming met de toename van de pensioenverplichtingen. Dit willen wij door het volgende voorbeeld verduidelijken.

Wanneer het betreffende systeem in 1971 zou gelden, berekent de verzekeraar welke uitkeringen gedaan zullen moeten worden in de loop van de komende jaren. Gesteld dat hieruit voor het jaar 1991 zou resulteren een bedrag van f. 10.000 als de som van de verwachte pensioenuitkeringen, dan zou de verzekeraar in 1971 onder meer een promesse groot nominaal f. 10.000 kunnen kopen, die in het jaar 1991 vervalt en dus dan door de verzekeraar tegen het betreffende bedrag kan worden ingewisseld. Wanneer gerekend wordt met de standaardintrest van 1½% per jaar, dan betaalt de verzekeraar in 1971 hiervoor een bedrag groot f. 7.424,70. Dit is immers de contante waarde van de betreffende promesse. Er geldt echter de welvaartsvastheidsgarantie, zodat in feite in 1991 geen f. 10.000 tot uitkering komt, maar een bedrag dat afhankelijk is van het indexverloop tussen 1971 en 1991. Wanneer deze index in de betreffende 20-jarige periode gestegen is van 100 tot bijv. 180, dan bedraagt de werkelijke uitbetaling f. 18.000⁵.

² Op te merken valt dat het bevolkingspatroon in Nederland, afgezien van de geboorten, goed voorspelbaar is. Met grote nauwkeurigheid kan worden aangegeven hoe groot het aantal levenden in elk van de leeftijds-groepen boven twintig jaar zal zijn van nu tot ca. 1990. Het is dan ook heel goed mogelijk om een prognose van het bevolkingspatroon te maken en te berekenen in welke mate de rentevoet van 1,5% in de komende decennia zou moeten worden aangepast. Te verwachten valt dat fluctuaties hierin continu verlopen en bijzonder gering zijn.

³ J. M. Keynes: „*The General Theory of Employment, Interest and Money*”, Macmillan, 1957, hoofdstuk 15.

⁴ In een passage op pagina 182 wordt zelfs de gehele intrest als risicopremie opgevat: „There is, in truth, no sharp line between these and the so-called 'pure' rate of interest, all of them being the reward for running the risk of uncertainty of one kind or another”.

⁵ In het algemeen zal de nominale waarde vermenigvuldigd worden met de functie $g(s, t)$, waarbij s het tijdstip van uitgifte van de promessen is, terwijl t het tijdstip van expiratie aangeeft.

Ter bepaling van de functie g wordt uitgegaan van de index

$$f_r = \frac{B_r}{N_r} \cdot f_t$$

Er geldt dan: $g(s, t) = \frac{f_t}{f_s}$. Bij de definitie

van de index f_r op het tijdstip r representeert B_r het bruto nationale produkt in het jaar r , terwijl N_r het aantal Nederlandse ingezetenen van het betreffende jaar aangeeft. In aansluiting hierop kan tevens een definitie worden gegeven van de grootte van het in enig jaar t tot uitkering komende pensioen. In de actieve periode is telkenjare een stukje pensioen $p_u = 0,0175 \times$ de pensioengrondslag ingekocht. Wanneer deze jaren lopen van $u = 1$ tot $u = 40$, dan is het totale tot uitkering komend pensioen in het jaar t gelijk aan

$$P_t = \sum_{u=1}^{40} g(u, t) p_u$$

De betreffende promessen zouden verhandeld kunnen worden; ze zijn met name van belang om bij overdracht van pensioenrechten van de ene verzekeraar aan de andere te worden overgedragen. Hierdoor komt een eind aan de belemmering van de arbeidsmobiliteit door de pensioenen. Er ontstaat in dit systeem eenheid van waardering t.a.v. verplichtingen en beleggingen, omdat de beleggingen volledig zijn afgestemd op de verplichtingen. Op zichzelf is het dan ook niet direct van belang om de vraag te stellen op welke wijze de koersvorming tot stand zou komen.

Voor zover men op grond van het waardevaste karakter aan deze promessen een grotere waarde zou willen toekennen dan gevonden wordt bij discontering met de intrinsieke rentevoet, wordt dit in evenwicht gehouden door een overeenkomstige hogere schatting van de verplichtingen. De hogere waarde op grond van het welvaartsvaste karakter wordt gecompenseerd door toepassing van een rentevoet die ver beneden de marktrente ligt. Zelfs al zou men subjectief aan het eerste meer waarde hechten dan aan de tweede factor, valt niet te verwachten dat de koers boven pari zal komen, omdat immers niemand bereid is een huidige koopkrachtteenheid in te ruilen voor een toekomstige, zelfs niet wanneer deze welvaartsvast blijft.

Schatting van de kosten

Voor het hierboven omschreven pensioenmodel, waarbij iedere Nederlander ouderdoms-, weduwen- en wezenpensioen verkrijgt met een ouderdomspensioenpercentage van 1¼% per jaar, zijn door ons de kosten berekend. Zonder op enigerlei wijze rekening te houden met bestaande fondsen, komt het premieniveau in totaal uit op ca. 25% van het activiteitsinkomen⁶. Hierbij valt het volgende op te merken:

a. Zoals nog in de paragraaf „Overgangsmaatregelen” (in *ESB* van volgende week) zal blijken, kan bij aanwending van de aanwezige fondsen gestart worden met een percentage dat voor het eerste jaar op ongeveer 16% ligt en dat dan in een periode van tien jaar tot het uiteindelijke niveau van 25% zal stijgen.

b. De premie- en pensioenkosten die op dit ogenblik van kracht zijn vervallen geheel. Zo zal de bijdrage van de AOW/AWW verdwijnen, resp. als een onderdeel van bovengenoemd percentage kunnen fungeren.

c. De toekomstige loonstijgingen, inflatie enz. veroorzaken geen verdere loonhoging van het bijdragepercentage.

d. Wanneer ook de zelfstandigen in de regeling worden opgenomen, bedraagt hun bijdrage globaal 20% van hun inkomen. Men behoudt dan immers 80% over, zodat ook voor deze categorie de pensioenbijdrage $20 : 80 = 25\%$ van het overige inkomen is.

e. Tegen de achtergrond van de 24% bijdrage, welke voor de ambtenaren nodig is, kan de hier ontwikkelde regeling goedkoop worden genoemd. Weliswaar geeft deze regeling geen final-pay, maar voor het overgrote deel van de bevolking, waarvoor slechts een matige carrièrecomponent in het beloningspatroon kan worden onderkend, betekent dit systeem in feite een welvaartsvaste final-pay-regeling of zelfs een betere regeling⁷. Houdt men voor de ambtenaren rekening met het feit dat ook nog AOW/AWW-premie nodig is, dan geldt voor hen nu al een bijdragepercentage van in totaal

Rectificatie

In *ESB* van 30 september jl. spraken wij op blz. 929 van „de Amerikaan Dr. F. Stubenitsky”. Op verzoek van de heer Stubenitsky haasten wij ons dit recht te zetten: hij bezit niet de Amerikaanse nationaliteit, doch is Nederlander. Om het in zijn eigen woorden weer te geven: „ik heb lang genoeg in dit land gewoond om niet voor Amerikaan uitgemaakt te willen worden”. Excuses aan een landgenoot van

dR

⁶ Er is gebruik gemaakt van de leeftijdsopbouw van de mannelijke bevolking op 31 december 1965, zoals deze voorkomt in de publikatie van het CBS: „Sterftetafels voor Nederland, afgeleid uit waarnemingen over de periode 1961—1965”. Ook de sterftekansen zijn hieraan ontleend, waarbij met betrekking tot het ouderdomspensioen een leeftijdsverlaging van één jaar is toegepast. Voor het weduwenpensioen zijn de leeftijden van de mannen ongewijzigd en die van vrouwen met twee jaar verlaagd. Voorts zijn de gebruikelijke huwelijksfrequenties in de berekeningen verwerkt, terwijl is aangenomen dat bij echtparen de vrouw gemiddeld drie jaar jonger is dan haar man. De netto jaarlasten, uitgedrukt in een percentage van het overige inkomen, bedragen dan:

op 25-jarige leeftijd 18,4%,

op 45-jarige leeftijd 24,6%,

op 64-jarige leeftijd 28,8%.

Voor de gehele Nederlandse bevolking komt dit uit op gemiddeld 23,8%. Wanneer hieraan een opslag van ca. 6% voor administratiekosten wordt toegevoegd, wordt het richtgetal van 25% bereikt.

⁷ Bij representatieve steekproeven inzake de relatie tussen leeftijd en gemiddeld inkomen, blijkt voor werknemers, dat vanaf ca. 45-jarige leeftijd een teruggang in gemiddeld inkomen optreedt. Dit heeft tot gevolg dat het welvaartsvaste opbouwsysteem in het algemeen gunstiger is dan final-pay. Voor een bepaalde door ons onderzochte groep bedraagt het gemiddelde ouderdomspensioen in ons systeem 105% van het final-pay-pensioen (op 63-jarige leeftijd vastgesteld).

⁸ Voor de vergelijking mag niet onvermeld blijven dat de ambtenarenregeling ook voorziet in een invaliditeitspensioen, waarvoor een deel van de kosten bestemd is. Verder kent men vervroegde pensionering en verschillende andere aanvullende regelingen, die eveneens lastenverzwarend werken. Hoe groot het totaal van de meerdere kosten is, valt moeilijk te schatten. Wordt dit totaal gesteld op 4% van de grondslagen, dan lijkt dit aan de ruime kant te zijn. Ook wanneer deze correctie volledig in aanmerking wordt genomen, leidt het huidige financieringssysteem van de ambtenarenregeling tot belangrijk hogere lasten dan in ons systeem nodig is, ook al omdat in de vergelijking het vermogen van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds zou moeten worden betrokken. Wanneer een matige intrest over dit vermogen in aanmerking wordt genomen, vormt dit een volledige compensatie voor de genoemde 4%, zodat de conclusie van punt e geheel gehandhaafd blijft.

tenminste 30%. De nieuwe regeling is dan ook in wezen goedkoper⁸.

f. Ook bij het bedrijfsleven komen reeds hoge premiepercentages voor, althans in die gevallen waarin een min of meer waardeverste regeling van kracht is.

g. Genoemd is reeds het voordeel, dat het percentage slechts fluctuaties kan ondergaan op grond van wijziging in het bevolkingspatroon. Deze fluctuaties zullen naar verwachting tot enkele procenten beperkt blijven.

Spaarquote

Het antwoord op de vraag of men te maken heeft met een omslagstelsel of een kapitaaldeckingsstelsel, is afhankelijk van de gezichtshoek waaruit dit systeem bekeken wordt. Prof. Dr. A. van Doorn heeft terecht opgemerkt dat de complete set van pensioenvoorzieningen in een land in wezen op omslag gebaseerd is ongeacht het financieringssysteem⁹.

Dat ons systeem voor elk van de betrokkenen volledig als een vorm van kapitaaldekking functioneert en als zodanig ervaren wordt, is hiermede in overeenstemming. Aan deze stelling kan nu de conclusie worden verbonden dat invoering van het nieuwe systeem een neutraal effect op de spaarquote zal hebben. Wij verwachten dan ook niet dat de spaarquote per saldo zal teruglopen. Dit punt zal naar verwachting door velen bestreden worden. Men ziet immers als het ware voor zich dat een deel van de gelden, die nu naar verzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen toevloeien om hiermede investeringen te financieren, in het nieuwe systeem niet meer beschikbaar komen omdat de betrokken gelden moeten worden aangewend voor aankoop van overheidspromessen. Op grond van deze beperkte redenering concludeert men dan, dat voor het totaal de spaarquote zal teruglopen. In de gehele economische keten van transacties neemt men een enkele schakel, zonder zich te realiseren wat het effect van de wijziging op de volgende schakels is. Een werkelijke analyse van het effect op de besparingen zal ook met deze volgende schakels rekening moeten houden en omdat dit in de meeste gevallen al gauw ondoorzichtig en moeilijk wordt, ziet men hier maar vanaf.

Toch is er een eenvoudig voorbeeld waaruit blijkt dat het effect op de besparingen indifferent is. Dit voorbeeld wordt gevonden in het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds. In onze gedachtengang is het heel goed mogelijk en zelfs wenselijk dat ook dit fonds in het algemeen geldende systeem wordt opgenomen, al was het alleen maar om eventuele discriminaties te voorkomen. Zoals bekend wordt het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds gefinancierd via het kapitaaldeckingsstelsel. Over 1968 werd als pensioenbijdrage voor dat jaar ontvangen f. 1.821 mln. De totale pensioenuitkeringen bedroegen f. 995 mln. Met uitschakeling van het effect van de intrest, was er voor belegging beschikbaar een bedrag van f. 826 mln. Dit is in het betreffende jaar de bijdrage van het ABP aan de nationale besparingen geweest.

De ambtenaren zelf hebben in belangrijke mate hun bijdrage in de pensioenlasten geleverd. Wanneer wij er echter even van uitgaan, dat de bijdrage geheel door de organen, dus door de overheid, zou zijn betaald, dan zou men kunnen stellen dat de f. 995 mln. pensioenuitkeringen rechtstreeks in omslag tot uitkering

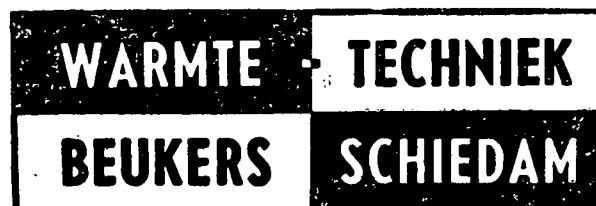
zijn gekomen. Het verschil van de „besparing” ad f. 826 mln. is in grote lijn weer door de overheid teruggeleend en geïnvesteerd. Gesteld nu dat het ABP volgens het omslagstelsel zou functioneren, dan zou slechts f. 995 mln. uitbetaald behoeven te worden, waardoor de overheid terstond de resterende f. 826 mln. op de premie zou besparen en dit bedrag, op gelijke wijze als nu is gebeurd, had kunnen investeren. Zoals blijkt heeft dit op de spaarquote geen enkel effect: met andere woorden: de hoogte hiervan is macro-economisch onafhankelijk van de systeemkeuze. Nu zullen er zijn die beweren dat de intrest bewust buiten beschouwing is gebleven, terwijl juist deze intrest een kenmerkend verschijnsel van het kapitaaldeckingsstelsel is. Het zou ons thans te ver voeren dit argument volledig te weerleggen. Duidelijk is dat onze redenering volledig op zou gaan, indien de overheidsregeling pas over het jaar 1968 voor het eerst van kracht zou zijn geweest met gelijke pensioenbijdragen en pensioenuitkeringen. In dat geval zou er geen vermogen en dus ook geen intrest zijn geweest.

Vanzelfsprekend wordt de verhouding tussen directe bestedingen en besparingen wel beïnvloed door een eventuele verhoging van het totaal der pensioenuitkeringen. Wanneer alle inactieven gezamenlijk ineens een bedrag van bijv. f. 2 mrd. meer consumeren, zullen de besparingen met hetzelfde bedrag moeten verminderen indien de consumptie van de actieven niet terugloopt. Dit effect treedt echter zowel op bij het kapitaaldeckingsstelsel als bij het omslagstelsel. Het tast dan ook onze stelling in het geheel niet aan.

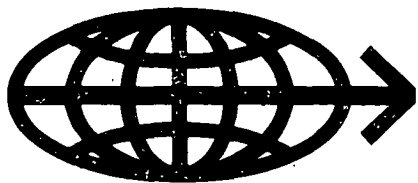
Bij discussies over het effect van systeemwijzigingen op de besparingen wordt nogal eens naar voren gebracht, dat in abstracto onze redenering wel opgaat, maar dat de overheid, wanneer zij enerzijds besparingen op premieën bereikt, deze extra middelen terstond voor grotere consumptieve uitgaven gaat gebruiken. Wij geloven dat dit bij de reorganisatie van het pensioensysteem niet zal optreden, maar zelfs al zou dit zo zijn, dan mag men dit argument niet aanvaarden, omdat het ontleend is aan een situatie, waarin de overheid op grond van andere motieven, los van de pensioenmaterie, tot deze onjuiste handelwijze is gekomen.

W. B. Koelman

⁹ „Aandacht voor omslagfinanciering”, inleiding door Prof. Dr. A. van Doorn op de WSI-conferentie, dd. 31 mei 1969.

(I.M.)

Nigeria, waarheen? (I)

DRS. A. J. M. VAN DE LAAR*

Inleiding

Nu de oorlog in Nigeria bijna alweer een jaar geleden is beëindigd door de onverwacht snelle instorting van Biafra, kan en moet meer aandacht worden geschonken aan de problemen van rehabilitatie op korte termijn, en aan de op lange termijn beoogde of te verwachten ontwikkeling van het land op staatkundig en economisch gebied. Hierbij zijn de problemen van de ontwikkeling op langere termijn eigenlijk interessanter, al worden zij mede beïnvloed door de oplossingen welke voor de korte-termijnproblemen worden gevonden.

Van de rehabilitatie-problemen zijn wellicht de moeilijkst oplosbare de vragen wat te doen met de herintegratie van de Ibo's en wat te doen met het sterk gezwollen federale leger. Ondanks publieke uitspraken van de zijde van de federale regering verloopt het proces van herintegratie van de Ibo's uiterst moeizaam. Men kan niet in redelijkheid verwachten dat zo kort na de oorlog al het gebeurde als vergeten en vergeven kan worden beschouwd. Vooral de relatie tussen de Ibo's en de Rivers people (die de afvoerhaven van Iboland — de East Central State — Port Harcourt beheersen) is vermoedelijk voor jaren erg moeilijk geworden als gevolg van de herinnering aan tijdens de oorlog begane wreedheden. Elders in Nigeria zijn de Ibo's weer min of meer welkom zonder dat dit leidt tot herstel van de oude vooroorlogse toestand. Hier en daar worden bezittingen aan de destijds gevluchte Ibo-eigenaren teruggegeven. Vroegere functies worden meestal echter niet teruggegeven, omdat zij inmiddels te lang door anderen zijn bekleed.

Het Ibo „heartland” was in het verleden al een van de dichtstbevolkte gebieden van heel Afrika. De bevolkingsdruk op het land kon vroeger verminderd worden door een vrij omvangrijke uitzwerving van de Ibo's over de rest van Nigeria. De bevolkingsdichtheid in Ibo-land bedroeg volgens de volkstelling van 1963 ongeveer 650 personen per vierkante mijl. De bevolkingsdichtheid van heel Nigeria bedroeg toen rond 150 per vierkante mijl. Alhoewel die van 1963, zoals bijna alle volkstellingen in het verleden, sterk wordt aangevochten¹ en bovendien de volksverhuizingen van 1966 en de oorlog het patroon van 1962/1963 nogal hebben verstoord, geven bovenstaande cijfers toch wel een idee van de orde van grootte der verschillen in bevolkingsdichtheid binnen Nigeria.

De creatie van de 12-statenstructuur in mei 1967 zal vermoedelijk leiden tot beperking in de toekomstige

migratiemogelijkheden van de Ibo's, omdat politieke druk in elk van de staten ongetwijfeld zal leiden tot een voorkeursbehandeling voor de inwoners van de eigen staat in het streven naar het creëren van maximale werkgelegenheid. Gevreesd moet daarom worden dat de bevolkingsdruk in Iboland groter zal worden, zonder dat te verwachten is dat voldoende bestaansmogelijkheden voor deze groeiende bevolking gecreëerd zullen kunnen worden. Door de vrij slechte bodemgesteldheid ter plaatse zal de agrarische produktie niet al te sterk kunnen worden uitgebreid, terwijl de vooruitzichten voor een snelle industrialisatie niet erg bemoedigend zijn, omdat de effectieve vraag de omvang van veel markten voor industriële produkten beperkt, terwijl de rivaliteit tussen de staten onderling teneert tot duplicatie van fabrieken, waardoor de markt nog verder verschrompelt. De rehabilitatie van de Ibo's impliceert dus grote moeilijkheden op lange termijn, ook los van de vraag of de eerstvolgende oogst wel groot genoeg zal zijn om de huidige, plaatselijk acute, ondervoeding te bestrijden.

Het Biafraanse leger is in januari jl. van de ene op de andere dag opgeheven. Er bevinden zich echter nog grove hoeveelheden wapens, en er zijn talrijke groepen voormalige Biafraanse soldaten die zich door gewapende overvallen in het leven proberen te houden, bij afwezigheid van alternatieve werkgelegenheid. Het sterk vergrote (ruim vertienvoudigde) en relatief goed betaalde federale leger zal voorlopig niet gedemobiliseerd kunnen worden omdat anders soortgelijke problemen als in Iboland kunnen ontstaan. Een direct verzet tegen het huidige militaire bewind zou hieruit kunnen resulteren, hetgeen Nigeria zich thans niet kan permitteren. Tenzij Nigeria er in slaagt het leger een nuttige functie te geven bij de wederopbouw van het land, heeft het een dure, onproductieve en potentieel moeilijk hanteerbare groep in zijn midden, welke groep

* De schrijver van dit artikel is medewerker voor economie aan het Institute of Social Studies in Den Haag.

¹ Zie o.a. S. A. Aluko: *How many Nigerians? Analysis of Nigeria's Census Problems, 1901-1963*, in „*Journal of Modern African Studies*”, oktober 1965, blz. 371-392; Ifegwu Eke: *Population of Nigeria 1952-1965*, in „*Nigerian Journal of Economic and Social Studies*”, juli 1966, blz. 289-310.

een eigen politieke rol zou kunnen gaan spelen, waardoor een eventuele terugkeer naar een burgerlijk bestuur op zijn minst vertraagd zal worden.

De positie van Nigeria's openbare financiën aan het einde van de oorlog was vrij gunstig, al heeft de in een oorlog gebruikelijke verschuiving in de prioriteiten van de verschillende uitgavencategorieën plaatsgevonden, waardoor diverse overheidstaken zijn verwaarloosd². Toch heeft dit proces van tijdelijke verwaarlozing van andere activiteiten niet zolang geduurd dat totale ont-richting erdoor is gevolgd. Ook de buitenlandse schuld als gevolg van de oorlog is beperkt van omvang gebleven.

Vooroorlogse toestand

De vraag rijst in hoeverre vooroorlogse toestanden hersteld zullen worden, met name ten aanzien van het investeringsklimaat voor buitenlandse investeerders. Vóór de oorlog had Nigeria de reputatie pro-westers te zijn. Het land stond niet afkerig tegenover buitenlandse investeerders. De politiek van de regering volgde nog sterk het toen vrij algemeen gebruikelijke patroon, waarbij de rol van de overheid werd gezien om primair te zorgen voor goede infrastructurele voorzieningen, welke een zeer belangrijk deel van de totale investeringen uitmaken. Ten aanzien van de direct productieve investeringen zou de rol van de overheid meer accommoderend moeten zijn en niet initiërend. De overheid zou zowel de voorwaarden moeten scheppen, als ook assistentie dienen te verlenen teneinde investeringen van particuliere investeerders aan te trekken.

„The governments are convinced that no amount of government activity can effectively replace the efforts of a broadly based and progressive private sector”³. „It is the intention of the governments to enable Nigerian businessmen to control increasing portions of the Nigerian economy, not through nationalisation, but by the accelerated training of businessmen, the provision of advisory and training services and the improved flow of capital and technical and market information”⁴. Wel werd geconstateerd dat „a number of foreign manufacturers have set up plants in Nigeria; but much of this investment is intended to safeguard their established markets. Nigerians themselves have shown an investment preference for trading, road transport, services industries and constructions”⁵.

Hieraan werd echter geen analyse verbonden van de vraag hoe Nigerianen effectief zullen kunnen concurreren met reeds gevestigde bedrijven — veelal dochterondernemingen van grote internationaal opererende concerns — die zich overwegend om defensieve redenen hebben gevestigd, en die in een sterke positie verkeren om nieuwkomers te weren. Zolang Nigeria

² Zie A. J. M. van de Laar: *Recente economische ontwikkelingen, Landenkroniek Nigeria*, in „*Economisch-Statistische Berichten*”, 18 februari 1970, blz. 189 e.v.

³ *Federation of Nigeria: „National Development Plan 1962-1968”*. Lagos, blz. 21.

⁴ *Ibid.*, blz. 24, 60 e.v. voor de details van de plannen.

⁵ *Ibid.*, blz. 15.

EL CÍD

Amontillado voor kenners

(Dat zijn Duff Gordon genieters)

Al voor u drinkt genieten van het geurige bouquet van de „Flor del Vino” waar kenners de Andalusische traditie uit proeven. Al 200 jaar... Salud!

DUFF GORDON

SHERRY

gevestigde buitenlandse bedrijven behandelt op voet van gelijkheid⁶ met potentiële, onervaren, niet kapitaalkrachtige Nigeriaanse ondernemers, moet worden gevreesd dat de buitenlandse overheersing van de groeiende industrie zich zal bestendigen. Men kan de boven geconstateerde „taakverdeling” interpreteren in die zin dat Nigeriaans ondernemerschap zich heeft kunnen ontwikkelen alleen in die gebieden van economische activiteit waarvoor buitenlandse bedrijven geen belangstelling hadden of hebben.

De verwachting werd uitgesproken in het Plan dat, terwijl het totaal van de particuliere investeringen ge-projecteerd werd op een constant niveau, het aandeel van de buitenlandse particuliere investeringen zou stijgen. Verwacht werd dat buitenlands kapitaal de helft van de geprognoseerde particuliere investeringen zou leveren⁷. Een dergelijke stellingname van het Plan impliceert dus een toeneming van de buitenlandse overheersing van de particuliere sector, en een verder verlies aan economische onafhankelijkheid!

Heel in het kort komt de strategie van het Ontwikkelingsplan 1962-1968 — geformuleerd mede door invloedrijke Amerikaanse adviseurs⁸ — neer op het volgende: Nigeria zal zorgen voor een goede infrastructuur, en een gezond conservatief sociaal-economisch beleid. Verder zal het alles doen om het voor buitenlanders aantrekkelijk te maken zich in Nigeria te vestigen.

Zal Nigeria in de toekomst de politiek uit het verleden ten opzichte van buitenlandse bedrijven voortzetten, of zal een ombuiging van het beleid plaatsvinden? Beantwoording van deze vraag aan de hand van openbare uitspraken van Generaal Gowon, of van Chief Awolowo, de huidige federale minister van Financiën, lijkt een weinig zinvolle procedure, omdat dit soort uitspraken al naar gelang de keuze van de citaten elke gewenste politiek kunnen „ondersteunen”. Omdat Gowon een overwegend rechtse figuur is, en Awolowo zich de laatste jaren steeds meer tot een radicale socialist heeft ontwikkeld, zou een gebalanceerde keuze van citaten allerlei tegenstrijdige conclusies opleveren. Bovendien is de huidige politieke situatie in Nigeria bepaald niet uitgekristalliseerd, zodat op zijn minst omvangrijke persoonsverwisselingen kunnen voorkomen, waardoor de persoonlijke uitspraken van toevallige leiders veel van hun waarde verliezen.

Het lijkt daarom nuttiger te pogen die structurele factoren te identificeren die van overwegende betekenis lijken te zijn voor het antwoord op de vraag in welke richting Nigeria zich zal gaan ontwikkelen, met name in zijn relatie tot potentiële buitenlandse investeerders. In dit en een volgend artikel zal enige aandacht worden besteed aan een viertal vraagstukken: de economische implicaties van de politieke structuur van de twaalf staten, de ontwikkeling van de werkgelegenheid, het feitelijke gedrag van de particuliere sector vóór de oorlog, en de financiële kant van de petroleum-industrie.

Aspecten van de huidige situatie

Het vooroorlogse Nigeria werd gekarakteriseerd door toenemende rivaliteit tussen de toenmalige vier regio's. In een, overigens begrijpelijk, verlangen om ieder voor zich een „rechtmatig” aandeel in de industriële bedrijvigheid te verwerven, hebben de regio's tegen elkaar

opgeboden om bedrijven aan te trekken. Dit betekende o.a. dat buitenlandse bedrijven een belangrijk deel van hun kapitaalkosten konden afwentelen op Nigeria, zodat met een minimum aan eigen financiële inbreng een maximum aan effectieve controle kon worden verkregen⁹. Anderzijds had deze rivaliteit tot gevolg dat een aantal projecten in meervoud verkocht kon worden, door erop te wijzen — al dan niet terecht — dat een andere regio ook geïnteresseerd zou zijn in de vestiging van een bepaald bedrijf. Onderhandelingen voltrokken zich in belangrijke mate in de politieke sfeer, met uitschakeling van technisch-economische adviseurs en vaak met een minimum aan economische evaluatie¹⁰. Dergelijke omstandigheden zijn ideaal voor het ontstaan van wat Schatz noemt „Crude private neo-imperialism: a new pattern in Africa”¹¹, wat zijns inziens tot een algemeen geldig patroon is gegroeid in de afgelopen jaren.

Indien in het onderhandelingsproces meer gebruik zou worden gemaakt van deskundig advies zou het mogelijk zijn om meer tegenspel te bieden in de onderhandelingen met het in velerlei opzicht superieure buitenlandse grootbedrijf. Overigens is het twijfelachtig of deze zo gewenste verzakelijking van het onderhandelingsproces inderdaad op zal treden. De creatie van de twaalf staten, welke de vier regio's hebben vervangen, heeft het aantal stemmen dat meesprekt in het koor vergroot. Daar bovendien de afbakening van de verantwoordelijkheden en bevoegdheden tussen de federale regering en de staten nog niet duidelijk is geregeld, laat het zich aanzien dat het onderhandelingsproces met de verschillende Nigeriaanse overheden hoe dan ook langdurig en gecompliceerd zal zijn. Omdat de belangtengestellingen tussen de staten structureel en min of meer permanent van aard zijn, lijkt het welhaast uitgesloten dat vereenvoudiging van onderhandelingsprocedures veel snelle en concrete resultaten zal afwerpen. Dat onder deze omstandigheden gemakkelijk een langdurige impasse kan ontstaan is evident.

De manier waarop het (ontwerp) Reconstructie Plan 1970-1974 tot stand is gekomen, is illustratief. De afzonderlijke staten hebben hiervoor allemaal, zo goed en zo kwaad als dat ging, aangezien een aantal staten nog maar nauwelijks administratief operationeel is¹²,

⁶ Hetgeen beoogd werd in het Plan, zie blz. 360 van het 1962-1968 Plan.

⁷ *Ibid.*, blz. 38.

⁸ W. F. Stolper („Planning without facts”, Harvard Univ. Press 1966), hoofd van de Planning Unit in het Federal Ministry of Economic Development, L. M. Hansen, P. B. Clark.

⁹ Analooq aan het verschijnsel dat Europa ongeveer 80 à 90% van de Amerikaanse vestigingen in Europa heeft gefinancierd. Zie bijv. „De Amerikaanse investeringen in de EEG”, Europese Documentatie, EEG, Brussel 1970.

¹⁰ W.A. Lewis: „Reflections on Nigeria's Economic Growth”, OECD, Parijs 1967, blz. 37 e.v.

¹¹ In „Journal of Modern African Studies”, 7, 4 (1969), blz. 677-88. Schatz werkte in de eerste helft der jaren '60 in Nigeria.

¹² Zie Van de Laar, art. cit.

een eigen plan ingediend. Veelal waren de ingesloten projecten slechts niet-uitgevoerde restanten van het 1962-1968 Plan, plus maar enkele nieuwe projecten. Hierbij werd de federale regering veelal te verstaan gegeven dat het niet geacht werd ingrijpende veranderingen in de plannen der staten aan te brengen. Dus kon de federale regering niet veel anders doen dan alle staatsplannen optellen, daarbij ervoor zorgende geen knopen door te hakken voor die projecten waar het land slechts ruimte voor één bedrijf heeft. In vergelijking met enkele jaren geleden zijn de potentiële vestigingsplaatsen voor bepaalde fabrieken, het ijzer- en staalbedrijf, de tweede olieraffinaderij en het petrochemisch complex zelfs in aantal toegenomen! Door geen knopen door te hakken en concrete uitspraken te doen wordt voorkomen dat potentiële conflicten direct actueel worden. Zodoende verliest het ontwerpplan op deze punten de functie van een „actieprogramma voor de komende jaren”¹³. Het ontwerpplan is overigens nog niet officieel goedgekeurd, tijdens het schrijven van dit artikel.

Werkgelegenheid, afrikanisering, en buitenlandse investeringen

Behalve deze hindernissen als gevolg van de geografische, politieke en ideologische problemen, valt te verwachten dat de druk op het buitenlandse bedrijfsleven ook uit andere hoofde zal toenemen, met name als uitvloeisel van de ontwikkeling van de werkgelegenheids-situatie. De sterke uitbreiding van het middelbaar en hoger onderwijs gedurende de jaren zestig begint sinds kort sterk stijgende aantallen afgestudeerden op te leveren. Deze versnelde groei van het aanbod zal zich dan ook ongetwijfeld blijven voortzetten in de toekomst. De groei van de werkgelegenheid heeft met deze onderwijsexpansie geen gelijke tred kunnen houden, als gevolg waarvan de werkgelegenheidsvooruitzichten voor scholieren snel verslechterd zijn. De universitair afgestudeerden konden in de afgelopen jaren voor het merendeel geabsorbeerd worden in het overheidsapparaat, als gevolg waarvan hier een snelle afrikanisatie heeft plaatsgevonden. Nu de afrikanisatie op veel gebieden van het overheidsapparaat nagenoeg is voltooid, en de civil service daardoor sterk verjongd is, zal de druk op het bedrijfsleven om effectief te gaan afrikaniseren aan de top ongetwijfeld toenemen. Dit te meer nu door de toegenomen regionalisatie de reeds bestaande „overschotten” aan Yoruba- en Ibo-afgestudeerden niet, zoals in het verleden, naar het Noorden kunnen trekken waar nog grote personeelstekorten bestaan, maar als een onweerswolk van potentiële, werkloze agitators boven de arbeidsmarkt blijven zweven¹⁴.

De meeste bedrijven zijn echter zeer huiverig om het management te afrikaniseren. De argumentatie is meestal dat de Nigerianen de leiding nog niet over kunnen nemen. Maar hoe zullen zij het ooit kunnen leren als zij de kans niet krijgen? Awolowo stelde eens dat in dit opzicht „business best performance is poor”. Het is dus hoogstwaarschijnlijk, dat de wrijving tussen overheid en bedrijfsleven ten aanzien van de snelheid van de afrikanisering van de particuliere sector zal voortduren.

Bij eventuele afrikanisering van de particuliere sector kan zich echter een ernstige complicatie voordoen. In de

Letterwoorden

Voor al de na de tweede wereldoorlog opgetreden proliferatie der internationale organisaties heeft geleid tot het ontstaan van een onnoemelijk aantal afkortingen. Tot dusver ontbrak een handig gidsje voor degene die uit hoofde van zijn beroep zich vaak afvraagt welke afkorting voor welke organisatie staat. In die behoefte heeft M. Cohn nu voorzien met zijn handige lexicon „5000 Afkortingen en Letterwoorden” (Kluwer, Deventer 1970, 311 blz., f. 12,50). Daaruit valt bijv. te leren dat er alleen al 45 afkortingen van organisaties bestaan die met de letters UN beginnen. Een handig hulpmiddel in de doolhof der letterwoorden.

dr

eerste tien jaren na de tweede wereldoorlog is gemeend dat ontwikkelingshulp gewoon een kwestie van kapitaal-injecties was, analoog aan de Marshall-hulp. Deze aanpak heeft ertoe geleid dat in veel landen een investeringsklimaat is opgebouwd, waarvan de elementen meestal neerkomen op kapitaalsubsidiërende maatregelen: vrijstelling van invoerrechten op kapitaalgoederen, investeringstoelagen en subsidies, belastingfaciliteiten, enz. In dezelfde denktrant hebben de geïndustrialiseerde landen ook het nodige gedaan om door middel van herverzekeringfaciliteiten en andere maatregelen de uitvoer van kapitaalintensieve technologieën naar de arme landen te blijven stimuleren. Onlangs nog hield Dr. J. F. Michels, directeur van Grasso, een pleidooi¹⁵ om het pakket maatregelen nog uit te bouwen door het invoeren van „matching”, waarbij de staat verzocht wordt renteverlaging te geven beneden de huidige (hoge) marktrente teneinde machinefabrieken in staat te stellen concurrerende kredietcondities te bieden.

De groei van de werkgelegenheid in de arme landen is gering geweest: veelal minder dan de groei van de bevolking en de beroepsbevolking, en veel minder dan de groei van het aantal leerlingen dat van de scholen kwam¹⁶. Sinds kort krijgt dit probleem van de snel groeiende zichtbare werkloosheid in de steden meer aandacht. Vooral binnen het kader van het World Employment Plan van de International Labour Organization wordt de probleemstelling van de planning omgekeerd. In het verleden werd de groeigrad van het nationale produkt in feite primair gesteld — welke groeivoet en de benodigde investeringen meestal met een Harrod-Domar-type groeimodel berekend werden — waarbij de werkgelegenheid dan een bijproduct van groei zou zijn. Thans begint men het groeiprobleem

¹³ Zie bijv. *Which industries where? in Nigeria, in „West Africa”, 18 september 1970, blz. 1079, 11 juli 1970, blz. 769.*

¹⁴ Zie bijv. van schrijver dezes: *Onderwijs en werkgelegenheid in Engelssprekend Afrika, in „De Gids”, 6/1970, blz. 46-56.*

¹⁵ J. F. Michels: *Ontwikkelingslanden, kapitaalgoederen en rentesubsidies, in „ESB” van 15 april 1970, blz. 387-388.*

¹⁶ Zie Van de Laar: *Onderwijs en werkgelegenheid in Engelssprekend Afrika, art. cit.*

als volgt te formuleren: hoe moet de economie er uitzien als niet meer dan x percent werkloosheid gewenst wordt?¹⁷

Afgezien van uiterst gecompliceerde problemen van sociale mobilisatie welke hierbij rijzen, zou een dergelijke vraagstelling in haar beleidsimplicaties kunnen leiden tot maatregelen welke diametraal staan tegenover wat nu in de praktijk van de stimuleringsmaatregelen tot dogma is gegroeid. Onder de huidige investeringsomstandigheden echter is het niet denkbeeldig dat het bedrijfsleven de druk tot afrikanisatie afwentelt door verdere mechanisatie, en daardoor uitschakeling van de arbeid verkiest, welke mechanisatie-investeringen onder het vigerende stelsel van stimuleringsmaatregelen in feite door de overheid in de arme landen wordt gesubsidieerd! Een dergelijke reactie versterkt natuurlijk de werkloosheid en verscherpt dus de sociale problematiek op langere termijn.

Nationalisatie?

In de laatste jaren wint het instrument van nationalisatie in Afrika aan populariteit. Politieke druk tot maximale participatie van de eigen bevolking in het economisch gebeuren leidt niet alleen tot discriminatie en eventuele expulsie van niet-ingezetenen in de sector van de kleine handel en industrie (Aziaten uit Kenya, Uganda, vreemden uit Ghana), maar ook worden grote bedrijven overgenomen, zoals banken, mijnbouw en grote industriële ondernemingen (Uganda, Tanzania, Zambia, Sierra Leone). Ghana en Nigeria hebben, althans volgens publieke uitspraken, geen plannen om tot nationalisatie over te gaan.

Afgezien van het feit dat het onverstandig zou zijn de bedoeling om te nationaliseren publiekelijk aan te kondigen, zonder direct tot actie over te gaan, is Ghana ook nauwelijks in staat iets te doen omdat het met de rug tegen de muur staat wegens zijn enorme terugbetalingsverplichtingen uit hoofde van vaak dubieuze buitenlandse schulden uit het verleden. Zowel Ghana als Nigeria hebben slechte ervaringen opgedaan met staatsbedrijven¹⁸; dit zou afstotend kunnen werken om nieuwe nationalisaties te entameren. Afgezien echter

van de vraag of economisch-rationele overwegingen überhaupt een grote rol spelen bij nationalisaties, is de economisch-rationele vraag *niet* of buitenlandse bedrijven efficiënter zijn dan staatsbedrijven, maar of een aanvankelijk waarschijnlijk inefficiënt staatsbedrijf, dat management-training verschaft en dat kan uitgroeien tot een effectieve macht in onderhandelingen naar buiten om Nigeria's welbegrepen eigen belang waar mogelijk te doen prevaleren boven het buitenlands bedrijf, te prefereren is boven een efficiënt buitenlands bedrijf dat zijn technische, economische en organisatorische superioriteit slechts gebruikt om het proces wat in België zo fraai „uitbating” wordt genoemd te effectueren en te continueren, waarbij de belangen van Nigeria nagenoeg steeds ondergeschikt worden gemaakt aan die van de metropool.

Op korte termijn wint in deze afweging wellicht het buitenlandse bedrijf. Op langere termijn is dit bepaald niet vanzelfsprekend. Buiten de blanke emigratiegebieden (Canada, Australië, Nieuw-Zeeland en Zuid-Afrika) waar de take-off à la Rostow heeft plaatsgevonden door export van kapitaal, mensen en cultuur, heeft de take-off onder handhaving van eigen identiteit en cultuur plaatsgevonden in de 20e eeuw, in bijv. Japan en Mexico. Door die landen is de take-off bereikt door een aanvankelijke periode van afsluiting tegenover de buitenwereld. Gedurende die periode konden zich lokale machtscentra ontwikkelen die in een latere periode enigszins partij konden bieden — Japan veel meer dan Mexico — tegen het reeds gevestigde buitenlandse grootbedrijf. Zo'n beleid staat dus diametraal tegenover het vooral door het Westen gepropageerde „opendeur”-systeem ten aanzien van buitenlandse bedrijven, welk systeem de ontwikkelingslanden zouden moeten volgen om tot ontwikkeling te komen.

Aart J. M. van de Laar

¹⁷ Een grote studie is onlangs verschenen van een ILO-missie naar Columbia.

¹⁸ Zie bijv.: *Much money down the drain*, in „West Africa”, 4 juli 1970, blz. 729, voor een overzicht van de Nigeriaanse situatie.

Ingezonden

Normalisatie

Dat in een economisch tijdschrift plaats wordt ingeruimd voor een onderwerp als normalisatie is op zich niet verwonderlijk¹. Inderdaad heeft normalisatie een economische achtergrond. Normen, in welke vorm dan ook, zijn zonder meer essentieel voor het functioneren van de goederenstroom die

onze economie in leven houdt en vormen een even onmisbaar element bij normalisatie in het productie- en distributieproces.

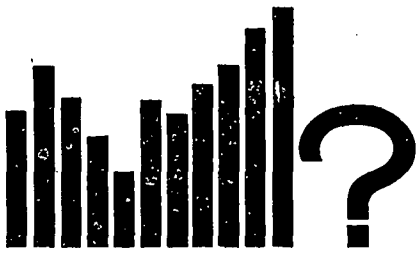
Wat voor een buitenstaander technisch hobbyisme lijkt, is in werkelijkheid het resultaat van moeizame en tijdrovende arbeid van deskundigen die ook wel wat anders hebben te doen. De beslissing of in een bepaalde situatie normalisatie op haar plaats is, dient op zakelijke gronden te worden genomen — meestal bepaalt de prioriteit het tempo waarin in concreto iets kan worden gerealiseerd. Want het gaat om concrete zaken; aan een soort hoger „normalisatiebesef” bestaat weinig be-

hoefte, behalve misschien bij de normalisatie-hobbyisten.

Opvallend is overigens dat normalisatie op het gebied van de economie volledig ontbreekt. Men kan zich afvragen of dit wel een verantwoorde situatie is in een tijd waarin ook op economisch gebied een grotere openheid gaat ontstaan en communicatie met de dag een stringentere eis wordt.

Ir. R. T. Steinbuch

¹ Dr. P. van Zuuren: *Normalisatieruimte*, in „ESB” van 9 september 1970, blz. 855.

Prognotities

De Amerikaanse economie in 1980

Het Amerikaanse Department of Labor heeft de laatste tijd een groot aantal publikaties het licht laten zien over de toekomstige ontwikkeling van de Amerikaanse economie en de daarbij behorende ontwikkeling van de arbeidsmarkt. Nog maar nauwelijks nadat in een viertal afzonderlijke delen de prognoses voor 1975 zijn weergegeven, zijn nu al weer drie publikaties verschenen over de „Amerikaanse economie in 1980”¹.

Voor degenen die denken, dat Nederland op het gebied van de economische voorspellingen toonaangevend is, kan het geen kwaad om eens van deze publikaties kennis te nemen. Als men inderdaad de moeite neemt om zich hier eens van op de hoogte te stellen, zal blijken dat men aldaar uiterst actief is op dit terrein.

Het Bureau of Labor Statistics is al sinds 1938 actief bezig met werkgelegenheidsprognoses en prognoses van de beroepenstructuur. De resultaten worden gebruikt voor de beroepenvoorlichting en voor het plannen van opleidingsprogramma's. Er is hier dus sprake van een respectabele traditie, waar men in Nederland te weinig van weet. Wellicht dat dit verklaard moet worden uit de gebrekkige verbindingen met de Verenigde Staten op het gebied van de literatuurvoorziening. De Nederlandse boekhandel schijnt niet in staat te zijn om dit beter te organiseren in een tijdperk, waarin men de mond vol heeft over informatieverwerking en moderne communicatiemethoden.

De prognoses zijn tamelijk gedetailleerd. De samenstelling van de vraag, de produktie en de arbeidsproduktiviteit worden in eerste instantie berekend voor 82 bedrijfstakken, waarna de werkgelegenheid verder wordt

uitgesplitst over 250 branches en een groot aantal beroepsgroepen.

Voor de berekeningen wordt uitgegaan van een aantal veronderstellingen op politiek gebied. Men gaat er van uit, dat de Verenigde Staten in 1980 niet meer in een oorlog betrokken zullen zijn en dat het leger zich weer op het niveau zal bevinden van voor de oorlog in Vietnam. Hoewel rekening wordt gehouden met grote uitgaven voor de bestrijding van lucht- en waterverontreiniging en de verwerking van afval, wordt niet verwacht dat dit ten koste zal gaan van de economische groei in de enge zin des woords.

De prognoses zijn opgezet voor twee verschillende vraagsituaties en voor twee verschillende werkloosheidsniveaus, in totaal dus voor vier alternatieve situaties. De werkgelegenheidsprognoses per bedrijfstak worden herleid tot prognoses betreffende de ontwikkeling van de beroepenstructuur per bedrijfstak, waarmee duidelijke indicaties kunnen worden gegeven van de vooruitzichten per beroep, een gegeven dat in onze beroepenvoorlichting nog totaal ontbreekt.

Met betrekking tot de werktijdverkorting wordt een minder snelle daling voorzien dan in de achter ons liggende jaren. Het gemiddelde aantal betaalde werkuren per week, exclusief de landbouw en de overheid, wordt voor 1980 geraamd op 37,8 uur, wat neerkomt op een vermindering van 0,1% per jaar.

De arbeidsproductiviteit in de landbouw zal twee maal zo snel stijgen als in andere sectoren, nl. 5,7% t.a.v. 2,9% elders. Gemiddeld een produktiviteitsstijging van ca. 3% per jaar, wat minder is dan in de periode 1947-1968 (nl. 3,4%).

De snelst groeiende bedrijfstak is de kantoormachineindustrie, die wordt gedomineerd door de computerfabrikanten. De computerproduktie is de laatste twee jaar maar liefst met 40% per jaar gestegen en zal tot 1980 in hoog tempo verder groeien. Daarnaast wordt een snelle groei verwacht in de optische en de fotografische industrie (o.m. fotocopieerapparatuur), de fabricage van elektronische onderdelen, plastics en synthetische materialen.

Vergeleken met de achterliggende jaren zal de kolenwinning een wat betere ontwikkeling tonen als gevolg van de toenemende buitenlandse vraag naar kolen. Aan het einde van

de 10-jaarsperiode zal de kolenproduktie weer wat afzakken in verband met de concurrentie van kernenergie. Snellere groei wordt eveneens verwacht in de bouwnijverheid en de transportsector en in de recreatiebranche. Een wat lagere groei wordt verwacht in de radio- en televisiesector en voor communicatiemiddelen en elektronische onderdelen. De laatste sector zal weliswaar snel blijven groeien, maar, wegens geringere aankopen voor defensiedoeleinden, op een wat lager niveau dan voorheen.

In de jaren 1960-1968 was de groei van de werkgelegenheid bij de overheid met 4,5% per jaar bijna tweemaal zo groot als het gemiddelde. De oorzaken waren o.a.: de oorlog in Vietnam, de snelle bevolkingsgroei, het relatief toenemende aantal jeugdigen en bejaarden en de algemene stijging van de vraag naar overheidsdiensten. In de komende jaren wordt een groei van 2,9% verwacht en wel voornamelijk buiten de federale overheid.

Qua beroepsgroep gezien wordt in de komende tien jaar de sterkste groei verwacht in de zgn. witte-boordensector t.o.v. een vrij langzame groei in de blauwe-boordensector. De sterkste groei in de eerste categorie zal plaatsvinden in de hooggeschoolde academische en technische beroepen. Daartegenover is het interessant om te zien dat de beroepsgroep geofende of semi-geschoolde arbeid na de sterke groei in het verleden terrein aan het verliezen is. De ontwikkeling van deze beroepsgroep hing nauw samen met een uitbreiding van de massaproduktie in diverse bedrijfstakken, die echter langzamerhand met behulp van nieuwe hulpmiddelen verder gemechaniseerd en geautomatiseerd kan worden. Het aandeel van deze beroepsgroep zal dalen van 18,4% in 1968 tot 16,2% in 1980. De behoefte aan ongeschoolde arbeid zal qua omvang ongeveer gelijkblijven, wat een daling van 4,7% tot 3,7% impliceert in de

¹ „Tomorrow's manpower needs”, Bureau of Labor Statistics, Bulletin 1606 (1969); „Patterns of U.S. Economic growth”, Bureau of Labor Statistics, Bulletin 1672 (1970); „The U.S. Economy in 1980”, Bureau of Labor Statistics, Bulletin 1673 (1970).

genoemde periode. Daartegenover wordt een sterke groei verwacht in de dienstensector, waarin echter beroepen van zeer uiteenlopende aard en niveaus zijn ondergebracht.

Aan het einde van de publikatie wordt getracht een globale beoordeling te geven van het kwalitatieve evenwicht op de arbeidsmarkt. In het verleden hebben er chronische tekorten bestaan aan leraren, technici, natuurkundigen, chemici en medisch personeel. Men spreekt de hoop uit dat het aanbod van afgestudeerden zich nu meer in de gewenste richting zal ontwikkelen. In sommige gevallen wordt dit inderdaad voorzien. Het lerarentekort zal worden opgeheven en resp. omslaan in een overschot. Met name in de gezondheidssector verwacht men echter ernstige tekorten te houden, omdat de capaciteit van het onderwijs op dit punt tekortschiet en tekort zal blijven schieten. Hetzelfde geldt voor hogere technici. Anderzijds zullen er waarschijnlijk te veel wiskundigen afstuderen.

Potentiële tekorten worden ook voorzien in de maatschappelijke sector en eveneens op het gebied van de planning en het beheer van de lokale en stedelijke overheid. Dit laatste kan ook voor Nederland een nuttige aanwijzing zijn. Op dit gebied hebben we immers nauwelijks enige opleidingscapaciteit. De vervulling van vele wensen in deze sector zal dan ook sterk gefrustreerd worden door gebrek aan deskundigen. Het is opvallend dat de Amerikanen zo duidelijk tonen zich van de discrepantie tussen hun opleidingsstructuur en de maatschappelijke behoefte bewust te zijn. Het is nog niet lang geleden, dat men de flexibiliteit van het Amerikaanse onderwijssysteem zo groot achtte, dat men van mening was dergelijke problemen gemakkelijk te kunnen vermijden.

Er wordt echter nog niet duidelijk aangegeven wat men aan deze situatie wil doen. Of zou men vertrouwen op het effect van voldoende beroepvoorzorging, zoals o.a. in deze publikatie wordt gegeven? Het zou me verbazen als dat voldoende was om een beter evenwicht tot stand te brengen. Er zijn echter niet zo bar veel mogelijkheden, want ook in de Verenigde Staten is het onderwijs grotendeels op lokaal niveau geregeld. Uit de voetnoten blijkt echter, dat voor de door de federale overheid gesubsidieerde onderwijs-

en opleidingsprogramma's rekening moet worden gehouden met de specifieke regionale behoeften aan gekwalificeerde mankracht. Het zou interessant zijn om eens te zien hoe dit in de praktijk werkt.

Drs. P. Ressenaar

Lothar Sachs: Statistische Methoden. Ein Soforthelfer. Springer-Verlag, Berlin 1970, 103 blz. + bijlage, DM 8,80.

Dit boekje bevat een overzicht van de belangrijkste eenvoudige statistische methoden.

Inhoud in hoofdlijnen: Grundlagen und Ziel statistischer Methoden — Mittelwerte und Variabilität, unklassifizierte Beobachtungen — Häufigkeitsverteilung und Summenhäufigkeitsverteilung — Normalverteilung — Vertrauensbereich — Statistische Tests — Wieviel Beobachtungen werden benötigt? — Korrelation und Regression — Anhang: Schnellverfahren für den Vergleich mehrerer Mittelwerte.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Derde algemene bedrijfstelling; deel 5: groothandel en detailhandel. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1970, 252 blz., f. 25,50.

Dit vijfde deel in de serie publikaties omtrent de derde algemene bedrijfstelling 1963 bevat gedetailleerde uitkomsten voor de detailhandel en de groothandel. Deze uitkomsten sluiten aan op de samenvattende uitkomsten welke voor deze beide bedrijfsklassen zijn opgenomen in de delen 2, 3 en 4. De resultaten van de bedrijfstelling 1963 zijn grotendeels vergelijkbaar met de gegevens van de bedrijfstelling 1950. Bij de bedrijfstelling 1963 is voor het eerst een onderzoek ingesteld naar de leveranciers- en afnemerscategorieën van de groothandel. Voor deze uitkomsten bestaat uiteraard niet de mogelijkheid tot vergelijking met de bedrijfstelling 1950.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Nationale rekeningen 1969. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1970, 133 blz., f. 16.

Deze publikatie sluit aan op die betreffende de nationale rekeningen 1968. De voorlopige cijfers voor 1966 werden vervangen door de resultaten van meer nauwkeurige en meer gedetailleerde berekeningen. De cijfers voor 1968 en 1969 bezitten nog een voorlopig karakter. Voor beide laatstgenoemde jaren is in de tabellen een beperkter aantal gegevens opgenomen dan voor de jaren tot en met 1967.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistiek der gemeentefinanciën. Onderwerpen van overheidszorg. Rekeningen 1965. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1970, 67 blz., f. 8,50.

Deze statistiek over de gemeentelijke uitgaven en inkomsten waarbij het accent valt op de rubricering naar functies, d.w.z. onderwerpen van overheidszorg, verscheen voor het eerst. De gegevens hebben betrekking op 1965. De volgende publikatie zal de financiële weerslag van de activiteiten der gemeenten over 1967 geven.

Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf: De structurele ontwikkeling van de detailhandel in voedings- en genotmiddelen, 's-Gravenhage, december 1969, 131 blz., f. 15.

In dit rapport wordt zowel aandacht geschonken aan de structurele ontwikkeling van de consumptieve vraag als aan die van een aantal aanbodfactoren. Het oog is enerzijds gericht op de ontwikkeling in het verleden, anderzijds op de toekomstige ontwikkeling tot 1980. Samensteller van het rapport is de heer H. Kuiken.

Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf: Hoe nieuwe winkelcentra functioneren. 's-Gravenhage, juni 1970, 229 blz., f. 65.

Het betreft hier een onderzoek dat — als eerste in een voorgenomen reeks — volledig werd toegespitst op zuiver buurtverzorgende winkelvoorzorgingen. Vier winkelcentra, t.w. „Het Piusplein” te Bergen op Zoom, „Het Palet” te Maassluis, „Het Paulusplein” te Dordrecht en „Het Bosplein” te Katwijk aan Zee, werden van verschillende kanten — zowel vanuit het consumenten- als het ondernemersaspect — aan een nauwgezet onderzoek onderworpen. De daaruit verkregen aanwijzingen werden zoveel mogelijk getoetst aan de resultaten van andere recente onderzoekingen uit zowel binnen- als buitenland. De uitvoering van het onderzoek was in handen van Drs. L. J. Werkhoven, die tevens de rapportering verzorgde.

Deze studie maakt deel uit van een serie onderzoeken over „Unemployment and the American Economy”, uitgevoerd door het Institute of Industrial Relations van de universiteit van Californië, Berkeley.

Hoewel het vraagstuk van de werkloosheid de geesten reeds lang heeft beziggehouden, gold tot de crisis van de jaren dertig voor de politiek vrij algemeen het adagium dat „the course of the trade cycle was left to God and economic laws”. In het bijzonder Keynes' *General theory* en Beveridge's *Full Employment in a Free Society* hebben ertoe bijgedragen, dat deze opvatting werd verlaten en dat na de oorlog zowel in West-Europa als in de Verenigde Staten de verantwoordelijkheid van de overheid werd erkend voor het realiseren en handhaven van een hoog niveau van werkgelegenheid.

Het is een bekend feit, dat in de Verenigde Staten de werkloosheid op een veel hoger niveau is gebleven dan in West-Europa, hetgeen algemeen wordt toegeschreven aan het sterk structurele karakter van de werkloosheid in dat land. Het doel van de studie van Gordon is de aard en de ontwikkeling van de werkloosheid in Amerika aan een nader onderzoek te onderwerpen en zo mogelijk tot een nieuwe formulering van de doelstelling van volledige werkgelegenheid te komen.

Gordon hanteert bij zijn onderzoek naar de verdeling van de werkloosheid verschillende criteria, zoals sexe, leeftijd, huidskleur, beroepen, bedrijfstakken en graad van scholing. De omvang en ontwikkeling van de structurele werkloosheid wordt bij elk van de verdelingscriteria gemeten door de spreiding van de werkloosheid voor de verschillende groepen (leeftijdsgroepen bij het criterium leeftijd; blank en niet blank bij het criterium huidskleur, enz.) om het nationale gemiddelde te berekenen. Hij drukt deze spreiding uit in de zgn. *relative dispersion index*, dat is de som van de absolute waarde van de verschillen tussen enerzijds de fractie die de werkloosheid van elke groep uitmaakt van de totale werkloosheid en anderzijds de fractie die de betreffende groep uitmaakt van de totale beroepsbevolking. Naarmate deze factor hoger is, is de structurele werk-

loosheid groter. Zijn analyse kan aldus zowel inzicht verschaffen in de aard van de ontwikkeling van de totale werkloosheid, als ook van de positie van bepaalde groepen binnen het geheel.

Gordon komt bij zijn analyse tot de conclusie, dat de structurele werkloosheid het sterkst en in toenemende mate wordt veroorzaakt door de werkloosheid onder de jeugdige werknemers, de kleurlingen en de ongeschoolden. Hij heeft ook vastgesteld, dat de *relative dispersion index* in de hoogconjunctuur hoger is dan in perioden met een hogere werkloosheid, waaruit mag worden afgeleid, dat de afneming van de werkloosheid onder jeugdigen, kleurlingen en ongeschoolden in de hoogconjunctuur beduidend minder is dan voor de gehele beroepsbevolking, waardoor dus de structurele verschillen nog schrijnender worden.

Aan het voorgaande verbindt Gordon de conclusie, dat wanneer in de hoogconjunctuur de werkloosheid is gedaald tot 4 à 4,5%, welk percentage voor de laatste conjunctuurcycli in de Verenigde Staten het actuele was, een verdere vermindering van de werkloosheid alsdan niet kan worden gerealiseerd door algemene bestedingsverruimende maatregelen. Deze zullen slechts de doelstellingen met betrekking tot de lopende rekening van de betalings-

balans en het prijspeil in gevaar brengen.

Wil men de doelstelling voor het *aggregative* werkloosheidspercentage terugbrengen tot bijv. 3%, dan zal dat moeten gebeuren door een actief arbeidsmarktbeleid, waardoor het aanbod van arbeid beter kan aansluiten op de vraag en dus de structurele werkloosheid kan dalen. Bij de kwantificering van de doelstelling van volledige werkgelegenheid zal naast het acceptabele nationale werkloosheidspercentage tevens moeten worden aangegeven welke afwijkingen daarvan voor verschillende groepen maximaal toelaatbaar zijn. Er zullen, ter beperking van de structurele werkloosheid, met name gerichte opleidingen voor jongeren, kleurlingen en ongeschoolden moeten worden gecreëerd. Daarnaast zal de overheid in toenemende mate zelf werkgelegenheid moeten creëren voor de structureel werklozen, waarbij het niet primair om de economische nuttigheid van het werk gaat alswel om de *sociale* nuttigheid.

Door een dergelijke „manpower policy” zal de Phillips-curve naar links kunnen verschuiven en zal dus een lager nationaal werkloosheidspercentage verenigbaar zijn met een stabiel prijspeil. Met een vermindering van het nationale werkloosheidspercentage langs deze weg zal zowel de economische groei als de sociale rust kunnen worden bevorderd.

The Goal of Full Employment is een helder en indringend boek, dat ons inziens van een grote kennis van zaken getuigt.

Drs. G. de Man

Martin Bronfenbrenner (ed.): *Is the Business Cycle Obsolete?* Wiley, New York 1969, 567 blz., 120 sh.

In april 1967 organiseerde de „Social Science Research Council Committee on Economic Stability” in Londen een conferentie over de vraag of er nog conjunctuurgolven bestaan. Deze vraag werd behandeld door een groot aantal economen uit de gehele wereld aan de hand van vijftien referaten. Bronfenbrenner verzamelde in dit boek deze referaten, voorzien van de formele schriftelijke commentaren, terwijl hij in het laatste hoofdstuk een samenvatting van het behandelde en van de discussies geeft.

Het boek bevat vijf delen. Deel I behandelt de conjunctuurgolven in diverse landen, deel II gaat over de invloed die arme landen ondervinden van de conjunctuurgolven in de rijke landen, deel III beschrijft de economische fluctuaties in enkele communistische landen, deel IV bevat enkele referaten over econometrische modellenbouw voor de analyse van de conjunctuur en deel V geeft een waardering over de conjunctuurpolitiek.

Nu ik eindelijk aan een beschrijving van dit omvangrijke boekwerk kan be-

ginnen heeft het zin zich af te vragen wat eigenlijk conjunctuurgolven zijn, los van de vraag óf ze nog bestaan. De economische theorie kent vele conjunctuurtheorieën en bijna elke econoom heeft wel een soort golf ontdekt; enkele bekende economen werden zelfs vereerd met de koppeling van hun naam aan een golf. Het hier behandelde boek bevat echter geen conjunctuurtheorieën, maar is meer een beschrijving van de fluctuaties die zich in de economie voordoen. Dat eigenlijk de titel van dit boek niet geheel juist is, blijkt dan ook als men een blik werpt op de inhoudsopgave. Wat hebben bijvoorbeeld economische fluctuaties in de communistische landen met conjunctuurgolven te maken?

Dit neemt echter niet weg dat de auteurs wel terdege proberen in het eerste deel in de diverse landenstudies conjunctuurgolven te signaleren; het moet gezegd worden dat met enige goede wil voor de meeste landen wel een regelmatig fluctuerend patroon te vinden is. Of de fluctuaties echter door vraag- (conjunctuur) of aanbodsfactoren (structuur) bepaald worden is lang niet altijd zeker. De opmerking van Spaventa, dat Dow in zijn beschrijving van de conjunctuurgolven in Frankrijk, Duitsland en Italië geen rekening houdt met structurele verschillen tussen deze landen, is dan ook zeer terecht en eigenlijk van toepassing op het gehele boek.

In het eerste referaat probeert R. A. Gordon in zijn analyse over de Verenigde Staten een definitie van een conjunctuurgolf te geven en stelt dat een conjunctuurgolf een afwisselende, zichzelf in stand houdende, cumulatieve expansie en contractie met een golf-lengte van twee tot elf jaar is, die fluctuaties veroorzaakt in vele macro-economische grootheden. Later stelt hij — en dat wordt in dit boek door meer auteurs gedaan — dat conjunctuurgolven eigenlijk fluctuaties in de groei van de economie zijn. Het is in dit korte bestek onmogelijk na te gaan wat de diverse auteurs in hun landenstudies over Noord-Amerika, West-Europa en Japan schrijven. De referaten zijn zeer instructief en geven vele informatie. Het is interessant dat vele auteurs ook uitgesproken meningen geven over de vraag welke conjunctuurpolitiek gevoerd dient te worden.

In deel II schrijft Rhomborg over de overbrenging van conjunctuurgolven van de rijke naar de arme landen. In dit referaat bekijkt hij de arme landen als eenheid ten opzichte van de rijke landen als eenheid en maakt geen

onderscheid tussen de diverse soorten ontwikkelingslanden. Met behulp van regressieanalyse en elasticiteitscoëfficiënten van de export van arme naar rijke landen t.o.v. de industriële productie in de rijke landen toont hij aan dat de invloed van de conjunctuur in de rijke landen op de arme landen gering is.

Deel III bevat beschrijvingen over de fluctuaties in de Sowjet-Unie door Nove, in Hongarije door Brody en in Tsjechoslowakije door Goldman. Hoewel één commentator (Seton) conjunctuurgolven in deze landen meent te herkennen, geloof ik dat de enige overeenkomst die de communistische landen op dit punt met de kapitalistische landen hebben gehad de invloed van de Koreaanse oorlog op de economie is geweest. Dat dit een exogene grootheid is, die niets met conjunctuur uitstaande heeft, staat buiten kijf. Zeer interessant vond ik het artikel van Goldman, waarin gesteld wordt dat de kapitalistische economie door de vraag en de socialistische economie door het aanbod beheerst wordt. Omdat in vele communistische landen de grondstofvoorziening vaak een belemmering van de groei veroorzaakt, signaleert hij dat in de opgaande fase in de communistische landen de voorraadvoorziening toeneemt, terwijl in het Westen de voorraden in een neergang toenemen.

Deel IV bevat drie econometrische studies. Evans en Klein stellen dat econometrische modellen van nut zijn voor het maken van prognoses en simulaties, waarbij wordt nagegaan wat de invloed van een verandering van exogene grootheden op endogene grootheden is (bijv. wat is het effect van een wijziging van een overheidsuitgave, een exporttoename of een belastingverhoging op het nationaal inkomen, de investeringen of de winsten?). Een ander wordt geïllustreerd met het Wharton Econometric Forecasting Unit kwartaal-model. Hun conclusie is dat dit model een bijdrage levert tot het overheidsbeleid, vooral voor kortetermijnvoorspellingen.

Het voorspellen van conjunctuurbewegingen is echter moeilijk. In een ander referaat beschrijft Hickman, de voorzitter van de conferentie, zestien modellen uit tien verschillende landen. Hij begint met de beschrijving van een eenvoudig Keynesiaans model om de betekenis van de statische en dynamische multipliers duidelijk te maken. Hierna volgt het overzicht van de modellen. Van ieder model worden o.a. nagegaan de mate van disaggregatie, de endogene en exogene variabelen, het

aantal vertragen en schattingsmethodes van de consumptiefuncties, de investeringsfuncties en de functies die betrekking hebben op de internationale handel. Hickman besluit zijn schriftelijke bijdrage aan de conferentie met een overzicht van statische en dynamische multipliers.

Het deel over de econometrische studies wordt afgesloten met een vergelijking van de vooroorlogse en naoorlogse conjunctuurgolven in Nederland met behulp van het CPB-model 63 D door Verdoorn en Post. Dit model is in een appendix opgenomen. Zowel vóór als ná de tweede wereldoorlog wordt nagegaan hoe groot de theoretisch maximale invloed is van de exogene variabelen (overheidsbestedingen, concurrerende export, invoerprijzen, prijzen van concurrerende exportgoederen en netto internationale dienstentransacties) op de endogene variabelen. Hiermee wordt aangetoond, dat de conjunctuurgolven na de oorlog korter zijn geworden en de amplitudes kleiner. Daarentegen is de conjunctuurgevoeligheid, zonder ingebouwde stabilisatoren, in Nederland groter geworden.

Het is in dit verband wellicht aardig te vermelden dat op de 39e Accountantsdag van het NIVA (1954) Witteveen stelde dat na de tweede wereldoorlog de conjunctuurgevoeligheid minder is door vergroting van diverse macro-economische „lekken” en de *ingebouwde stabilisatoren*. Deze conclusie werd later door Iwema en Klaassen in twijfel getrokken (zie *ESB* van 13 en 27 oktober 1954).

Het laatste referaat is van Lundberg en gaat over de mogelijkheden, beperktheden en moeilijkheden van de diverse conjunctuurpolitieke maatregelen.

Het zal duidelijk zijn dat dit boek is geschreven door praktijkmensen. Lange theoretische betogen zal men er niet in aantreffen, hetgeen wel eens zijn voordeel heeft. Hierdoor wordt een interessante opstellenbundel over de economische fluctuaties verkregen met vele informatie. De conclusie van dit boek, als antwoord op de vraag van zijn titel, is duidelijk te formuleren. De periodiciteit en de amplitudes van de conjunctuurgolven nemen af. Eigenlijk bestaan er geen conjunctuurgolven meer zoals voor de oorlog. De conjunctuurgolven zijn groeigolven geworden.

Dr. L. Hoffman

BUREAU VOOR SOC.-EC. EN STEDEBOUWK. ONDERZOEK
vraagt een

planologisch onderzoeker

(econoom, soc.-geogr., socioloog) met ten minste 2 jaar ervaring, die zijn werk buiten de duiventil der hiërarchieke rangorde en niet als vakidoot, maar wel in vrijwillige samenwerking met andere disciplines wil bedrijven.
Beginsalaris f 2000,— à f 2500,— per maand.

Brieven aan drs. J. Kwantes, Alb. Perkstraat 107a, Hilversum, telefoon (02150) 1 59 07.

Vraag eens proefnummers aan
voor uw kennissen
die „E.-S.B.” nog niet kennen

DE KAMER VAN KOOPHANDEL EN FABRIEKEN VOOR HOLLANDS NOORDERKWARTIER TE ALKMAAR

heeft het voornemen over te gaan tot de benoeming van een

ACADEMICUS
bij voorkeur
ECONOOM

die na gebleken geschiktheid zal worden aangesteld tot

ADJUNCT-SECRETARIS

De Kamer heeft tot taak de bevordering van de economische belangen van het bedrijfsleven in haar district en de uitvoering van administratieve wetten. Voorts zijn bij de Kamer o.a. secretariaten van enkele instellingen voor streekontwikkeling en van beroepsonderwijs ondergebracht.

Geboden wordt een afwisselende werkring met goede primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden (opname in Alg. Burg. Pensioenfonds). Van reflectanten met enkele jaren ervaring, bij voorkeur in het bedrijfsleven, en niet ouder dan 35 jaar, wordt een ruime sociaal-economische belangstelling, kritisch vermogen en een goede redactionele vaardigheid verwacht.

Aan serieuze belangstellenden wordt desgevraagd het jaarverslag der Kamer ter informatie gezonden (telefoon 02200 - 11041, toestel 2 of 3).

Sollicitaties worden ingewacht bij de secretaris der Kamer, postbus 68 te Alkmaar.

GEMEENTE APELDOORN

Op het bureau voor projectprogrammering van de financiële afdeling ter secretarie is plaats voor

EEN JONGE ECONOOM

die, afhankelijk van leeftijd en ervaring, kan worden aangesteld in de rang van

Hoofdcommies

salaris van f 1440,— tot f 1797,— per maand, of

Hoofdcommies 1e klasse

salaris van f 1577,— tot f 2023,— per maand.

De premie AOW/AWW komt voor rekening van de gemeente.

Het bureau voor projectprogrammering, dat zich nog grotendeels in de fase van opbouw bevindt, heeft tot taak:

- de coördinatie van de door diverse disciplines te verrichten onderzoeken voor de bepaling van de doelstellingen t.a.v. de ontwikkeling van het snelgroeiend Apeldoorn;
- het in samenwerking met anderen opstellen van meerjareninvesterings- en financieringsschema's;
- het begeleiden door middel van netwerkplanning van de voorbereiding en de uitvoering van diverse projecten.

Belangstellenden voor deze interessante functie kunnen desgewenst telefonisch nadere inlichtingen verkrijgen bij de chef van het bureau voor projectprogrammering (telefoon 05760 - 1 07 01, toestel 249).

Sollicitaties onder **no. 1307** te richten aan de directeur van de Centrale Personeelsdienst, Nieuwstraat 53, Apeldoorn.

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen.

E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Adv.-afd. E.-S.B. — Postbus 42 — Schiedam